

SPECIALUSIS MOKYMAS LIETUVOJE XIX a. PIRMOJOJE PUSĖJE

A. ENDZINAS

Šiuo darbu bandoma duoti bendrą XIX a. pirmosios pusės specialiojo mokymo Lietuvoje raidos vaizdą. XIX a. pirmoji pusė apima laikotarpį, kuris savo pažangiomis tiems laikams idėjomis mokslų vystymo ir švietimo reformų srityje tarsi tęsia Edukacinio švietimo laikotarpį. Atskiri to laikotarpio klausimai, kaip medicinos-chirurgijos, veterinarijos bei agronomijos mokslų, yra mūsų ir ypač lenkų mokslininkų tyrimo objektu. Šis darbas yra pirmasis bandymas duoti nurodyto laikotarpio bendrą specialaus mokymo raidos vaizdą, remiantis ekonominių krašto poreikių patenkinimu. Dėl vietos stokos čia neliečiama kai kurios šiam mokymui nereikšmingos sritys, pvz., karo mokyklos, kunigų seminarijos ir kai kurios kitos mokymo įstaigos.

* * *

Vystantis prekybei gamybai, gamintojas nepajėgė apimti visos gamybinės veiklos. Jis apsiribojo vienos kurios nors veiklos sritimi, kurioje įdiegė ne tik savo, bet ir kitų sukauptą patyrimą bei įgytus darbo įgūdžius. Kad apsisaugotų nuo feodalų priklausomybės, gamintojai-amatininkai būrėsi į brolijas, o vėliau į cechus. Lietuvoje amatininkų brolijos ir cechai ėmė organizuotis XV a. pabaigoje. Gavę didžiojo Lietuvos kunigaikščio patvirtintą statutą ir įvairių privilegijų, cechai turėjo miestuose didelių teisių¹.

Cechiniais pagrindais vykstančioje gamybinėje veikloje aukščiausią laipsnį įgyja praktinis individualiai sukaupto specializuoto patyrimo ir darbo įgūdžių panaudojimas. Jų įsisavinimas darosi vis sudėtingesnis, reikalauja ilgesnio praktinio pasiruošimo — specialiojo mokymo. Nepatenkinama meistro dirbtuvėje įgytais darbo įgūdžiais ir patyrimu,

¹ LTSR MA Istorijos. institutas, Lietuvos TSR istorija, t. I, Vilnius, 1957, p. 199—202.

cechinį mokymą papildo pameistrio kelionė². Jos tikslas — sutvirtinti iš meistro įgytas praktines žinias ir įgūdžius kitų meistrų gamybinės veiklos patyrimu. Tokiu būdu savaime niveliuojamas specializuotos gamybinės veiklos patyrimo lygis, ir specialusis mokymas išsiplėčia, įgyja ypatingą reikšmę.

Tolesnė visuomenės vystymosi raida parodė, jog, vystantis gamybinei veiklai, nebepakanka praktiškai įdiegti cecho rėmuose sukaupto patyrimo ir darbo įgūdžių. Darbo metodas darėsi vis sudėtingesnis. Jis rėmėsi specializuotu patyrimu, kuris, sukaukęs savyje daugybę žinių, susiformavo į teorinius specialiuosius mokslus. Specialųjį mokymą teko išplėsti, specializuotų darbo įgūdžių įdiegimą susieti su teoriniu specialiuoju išsimokslinimu. Bet teorinis specialusis išsimokslinimas neįmanomas be bendrojo išsilavinimo, be rašto bei skaičiavimo pagrindų. Tad nuo individualaus pasenusio cechinio paruošimo palaipsniui teko pereiti prie mokymo, jungiančio teorines žinias su praktiniais darbo įgūdžiais bendrojo lavinimo mokykloje. Reikėjo reorganizuoti senąją auklėjimo ir mokymo sistemą. Feodalinės visuomenės gelmėse užsimezgę kapitalistiniai santykiai vis labiau reikalavo reformuoti Lietuvos ekonominį bei politinį gyvenimą. Dėl šlėktos savivaliavimo ir savitarpio rietenų šalyje įsigalėjo anarchija, ir XVII a. viduryje Lietuvos—Lenkijos valstybėje susidarė katastrofiška padėtis, reikalavusi skubiai reorganizuoti valdymo sistemą. Vadinasi, reikalas reorganizuoti švietimo sistemą Lietuvos—Lenkijos valstybėje sutapo su poreikiu pertvarkyti visuomeninį gyvenimą. Šios pastangos bręstančios buržuazinės revoliucijos bei įsigalinčių prancūzų šviečiamųjų idėjų įtakoje buvo nukreiptos prieš feodales privilegijas, prieš klerikalizmą³ ir pasireiškė visų pirma esamos santvarkos kritika bei naujų kelių ieškojimu. Tai didino prasidėjusią feodalinių santykių krizę. Tuo pačiu metu buvo atkreiptas dėmesys, jog, reorganizuojant krašto švietimo sistemą, būtina išvaduoti mokymo įstaigas iš bažnytininkų monopolijos, scholastinio mokymo turinio ir įjungti jas į krašto ekonominio gyvenimo kilimą.

XVIII a. antroje pusėje bažnytinė vyresnybė panaikino jėzuitų ordiną, sudariusį grėsmę ir pačiai katalikų bažnyčiai organizacijai⁴. Buvo sudaryta valstybinė švietimo reikalų komisija, pavadinta Edukacine komisija. Veikiama enciklopedinio švietimo judėjimo bei atgimimo epochos materialistinių-evoliucinių tradicijų, komisija ėmėsi reorganizuoti švietimą. Perimti jėzuitų ordino turtai sudarė ekonominę bazę tvarkyti švietimo reikalus valstybiniu mastu plačiau, negu bet kur kitur Europoje⁵. Todėl atsirado sąlygos, reorganizuojant švietimą, atsižvelgti į krašto ekonominius interesus bei socialinius santykius.

² To reikalavo kai kurių cechų nuostatai, pvz., Vilniaus knygrišių, kepurininkų.

³ L. Vladimirovas, K. Jablonskis, J. Jurginis, J. Bulavas, Vilniaus universitetas, Vilnius, 1956, p. 29.

⁴ Ten pat, p. 30.

⁵ Ten pat, p. 33.

XVIII a. antrojoje pusėje užsienio prekyba turėjo Lietuvai didelę ūkinę reikšmę⁶. Prūsija po 1773 m., sudariusi muitų barjerą, žymiai ap sunkino Lietuvos prekybinius santykius su Vakarų Europa. Tuomet Rusijos vyriausybė suteikė Lietuvos prekių išvežimui ir naujų įvežimui nemaža lengvatų. Tai sustiprino Lietuvos—Rusijos ekonominius santykius⁷. Palanki rinkos konjunktūra paskatino Lietuvos feodalus didinti žemės ūkio gamybos prekinę produkciją, plečiant dvarų pasėlių plotus ir didinant palivarkų skaičių⁸. Kartu buvo plečiama žemės ūkio produktų techninis apdirbimas. Plati jų realizacijos rinka reikalavo išplėsti vandens ir sausumos kelių sistemą⁹. Tuo pačiu metu pramonės vystymasis, transporto tobulėjimas ir žemės ūkio pažanga reikalavo kvalifikuotų darbuotojų ir pagalbinės darbo jėgos, turinčios gamybinio patyrimo ir darbo įgūdžių.

Lietuvos, panašiai kaip ir Latvijos, manufaktūros įmonėse bent iš pradžių dirbo apmokyti darbininkai. Manufaktūrinės gamybos sąlygos buvo palankios privilegijuotam pusiau amatininkiško tipo meistrų sluoksniui atsirasti. Tokius darbininkus nelengva buvo pakeisti įvairiais deklasuotais kaimo ir miesto gyventojais¹⁰. Meistrai, pameistriai, kurie sudarė kiekvienos manufaktūros tarsi griaučius, daugiausia buvo verbuojami užsienyje. Jų parankiniais buvo valstiečiai-baudžiauninkai¹¹, pvz., Oginskio manufaktūroje Strėvininkuose meistrais dirbo anglai¹². Iš užsienio atvykę meistrai, pameistriai, reikalaujavo didelių atlyginimų, buvo nepastovūs — dažnai pereidavo pas tokį samdytoją, kuris daugiau mokėdavo ir sudarydavo geresnes darbo sąlygas¹³. Todėl ypatingą reikšmę įgavo pigių vietinių darbininkų specialusis mokymas. Jais norėta pakeisti samdomus darbininkus¹⁴.

Vietiniai darbininkai buvo apmokomi manufaktūrinėje gamyboje kiekvienas individualiai. Bet gamybinį mokymą ir įgūdžių formavimą sunkino tai, kad užsieniečiai meistrai, pameistriai ir mokiniai vis dar laikė save privilegijuotais amatininkais ir su aiškia panieka žiūrėjo į neapmokytus vietinius darbininkus, padienius¹⁵. Jie nenoriai pradėdavo, o dažnai ir visai atsisakydavo mokyti vietinius darbininkus¹⁶, be to, cechuose stengėsi užimti vadovaujančią padėtį, pvz., 1755 m. siuvėjų cecho meistrai vokiečiai. Laikydami save pranašesniais, meistrai žiauriai

⁶ T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława-Augusta*, t. II, Kraków—Warszawa, 1897, p. 190—191.

⁷ O. Hedeman, *Drisna i Druja magdeburские miasta*, Wilno, 1934, p. 128.

⁸ A. Zabko-Potapowicz, *Praca najemna i najemnik w rolnictwie w Wielkiem Księstwie Litewkiem w wieku osiemnastym*, Warszawa, 1929, p. 112—119.

⁹ *Очерки истории СССР*, М., 1956, p. 623, 699.

¹⁰ АН Латвийской ССР, *История Латвийской ССР*, т. I, Рига, 1952, p. 424—425.

¹¹ *Очерки истории СССР*, М., 1956, p. 622; LTSR MA Istorijos ir teisės institutas, *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, t. I, Vilnius, 1955, p. 395.

¹² LTSR MA Istorijos ir teisės institutas, *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, t. I, Vilnius, 1955, p. 395.

¹³ АН Латвийской ССР, *История Латвийской ССР*, т. I, Рига, 1952, p. 425; LTSR MA Istorijos institutas, *Lietuvos TSR istorija*, t. I, Vilnius, 1957, p. 330.

¹⁴ LTSR MA Istorijos institutas, *Lietuvos TSR istorija*, t. I, Vilnius, 1957, p. 330.

¹⁵ АН Латвийской ССР, *История Латвийской ССР*, т. I, Рига, 1952, p. 424.

¹⁶ Ten pat, p. 425.

elgdavosi su vietiniais darbininkais, blogai juos maitindavo¹⁷. Tokiomis sąlygomis negalėjo būti toliau mokoma.

Kylančiam, racionalesniais kapitalistiniais pagrindais pertvarkomam žemės ūkiui taip pat buvo reikalingi specialistai, kuriuos feodālai irgi kviesdavosi iš užsienio. Tačiau tai buvo susiję su didelėmis išlaidomis ir sukeldavo visokių nesupratimų. Pati gyvenimo raida turėjo nukreipti specialiojo mokymo vystymą tam tikra vage, panaudojant mokymą mokyklose. Mokyklose turėjo būti mokoma neluominiu pagrindu, nes šlėkta, bijodama nustoti bajorystės, vengdavo leisti vaikus į mokyklas, kuriose reikėdavo dirbti fizinį darbą.

Net kunigų seminarijos ne visada surinkdavo iš privilegijuotų klasių reikiamą klierikų kontingentą. Tekdavo priimti ir neprivilegijuotų klasių atstovus. Vilniaus universitetas taip pat buvo priverstas priimti studentų iš kitų luomų. Šis klausimas iškildavo ir sudarydavo sunkumų, tik išrašant diplomus. Štai S. Daukantas 1819 m. baigė universitetą, bet diplomą atsiėmė tik 1825 m., pristatęs suklastotus bajorystės dokumentus. Tai nebuvo pirmas ir vienintelis atvejis. 1821 m. iš 168 universitetą baigusių asmenų tik 109 gavo diplomus. Likusieji negavo dėl savo kilmės¹⁸.

Profesorius P. Slavėnas tiksliai pažymi: „Didelė naujovė tuo metu buvo baudžiauninkų vaikų verbavimas „nekilniems“, bet naudingiems, mokslams eiti. Tatai negalėjo neįnešti į mokyklą tam tikro liaudinio, demokratinio prado, priešingo kadaise vyravusiems joje manieringumui, retorikai ir pretenzijoms į mokytumą. Taip iš liaudies iškilo tokie asmenys, kaip architektas L. Stuoka-Gucevičius ir kt.“¹⁹

Dėl nurodytų priežasčių specialusis mokymas turėjo vykti krašte trimis keliais:

- 1) organizuojant Lietuvos aukštojoje mokykloje specialias katedras, kurios ruošytų besivystančiam šalies ūkiui specialistus;
- 2) steigiant naujo tipo²⁰ specialios paskirties mokymo įstaigas bei kursus su siauru vienos specialybės profiliu;
- 3) išplečiant bendrojo lavinimo mokyklų mokymo planą taip, kad į jį įeitų ir specialieji, vadinamieji „taikomieji“, mokslai.

* * *

Ekonominio gyvenimo raida, nors ir buvo stabdoma baudžiavinių gamybinių santykių, reikalavo plėsti bei specializuoti Lietuvos aukštojoje mokykloje einamų disciplinų sąrašą. Lietuvos ūkiui trūko specialistų naujai rengiamai palivarkų žemėtvarkai, atliekamiems geodezijos bei topografijos darbams, Vilniaus miesto kanalizacijos ir kitokiems miesto

¹⁷ LTSR MA Istorijos institutas, Lietuvos TSR istorija, t. I, Vilnius, 1957, p. 330.

¹⁸ Z. Kondratas, Daukantas Vilniaus universitete, Iš Vilniaus universiteto istorijos, Vilnius, 1955, p. 23–24.

¹⁹ P. Slavėnas, Gamtos mokslų ir technikos istorijos darbai Tarybų Lietuvoje ir jų problematikos klausimai, Iš mokslų istorijos Lietuvoje, t. I, Vilnius, 1960, p. 14.

²⁰ Очерки истории СССР, М., 1956, p. 625.

tvarkymo darbams, dvarų palivarkų trobesių statybai bei parkų veisimui, statybai miestuose. Specialistų reikėjo kelių tiesimui bei tiltų statybai, vandens kelių projektavimo ir kanalų kasimo darbams, kapitalistinėmis įmonėmis virstančioms manufaktūroms. Ekonominiai bei politiniai veiksniai skatino plėsti krašte vandens susisiekimo kelius, kurie, nesant geležinkelių, buvo vienintelė pigi priemonė masiniam prekių pervežimui²¹. Tam tikslui, vadovaujant įžymiam to meto matematikui ir astronomui Pranui Norvaišai, 1771—1773 m. buvo valomas Nemunas nuo Gardino iki Rumšiškių, kiek vėliau buvo iškastas apie 55 km ilgio Oginskio kanalas su vandens reguliavimo užtvankomis, šliuzais ir keturiais pakečiamaisiais tiltais. Šis kanalas jungė Ščaros upę su Pripetės intaku Jaselda.

Nemažai specialistų reikėjo 1824—1839 m. iškastam 102 km, jungiančiam Nemuną ir Vislą, Augustavo vandens keliui su takoskyra, esančia 39,5 m aukščiau Nemuno lygio. Čia reikėjo pastatyti 18 mūrinių šliuzų ir kitokių įrenginių. Specialistų reikėjo ir 1825—1831 m. kasamam, bet nebaigtam Nemuno—Ventpilės vandens keliui. Kelias turėjo jungti Nemuną su Dauguva. Buvo suprojektuota ir daugiau vandens kelių prakasti²². Kad galėtų paruošti savus specialistus šiems darbams, Lietuvos aukštoji mokykla (jos pavadinimas istorijos raidoje buvo kelis kartus pakeistas²³) turėjo įvesti tokias dėstomasias disciplinas, kaip kanalų, šliuzų ir tiltų statyba. Vėliau jos buvo pavadintos „mokslas apie vandens ir sausumos kelius, tiltus“²⁴. Įvairiems specialistams paruošti reikėjo įvesti braižybą, braižomąją geometriją, geodeziją, topografiją, architektūrą, taikomąją mechaniką, hidrauliką ir kitas disciplinas. Žemdirbystės kultūros kėlimo problema, siekimas atsipalaiduoti nuo užsienio specialistų, kurie, nepažindami vietos sąlygų, ne visada sugebėdavo prisitaikyti prie jų, privertė susirūpinti praktinio agronomijos instituto prie Vilniaus Vyriausiosios mokyklos įsteigimu²⁵. Gimnazijose ir kitose mokyklose reikėjo įvesti žemdirbystę su dirvožemio mokslo pagrindais: tręšimu, augalininkyste, daržininkyste bei sodininkyste, gyvulininkyste, veterinariją, žemės ūkio ekonomiką ir kitas disciplinas²⁶. Įvesdama šiuos dalykus, Lietuvos aukštoji mokykla daugeliu atvejų laužė įsigalėjusią pažiūrą, kad šie mokslai yra „amatai“, neverti akademijos katedros²⁷.

Pagal trečiąją Lietuvos—Lenkijos padalijimą Rusijai atiteko pagrindinės lietuvių gyvenamos žemės. Lietuvos ūkio susiejimas su plačiąja

²¹ А. Рудзиг, Искусственные соединения внутренних водных путей западной части СССР, «Вопросы экономики транспорта», Рига, 1961.

²² Ten pat.

²³ 1579—1773 m. ji vadinosi Vilniaus akademija, 1774—1797 m.—Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės vyriausiąja mokykla, 1797—1803 m.—Vilniaus Vyriausiąja mokykla, 1803—1832 m. Imperatoriškuoju Vilniaus universitetu, 1832—1842 m. Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademija.

²⁴ CVIA, f. 721, apr. 1, b. 67, 308, 741.

²⁵ CVIA, f. 221, apr. 1, b. 732, l. 26.

²⁶ P. Slavėnas, Gamtos mokslų ir technikos istorijos darbai Tarybų Lietuvoje ir jų problematikos klausimai; A. Merkys, Botanikos ir žemės ūkio mokslų raida Vilniaus universitete XVIII—XIX a., Iš mokslų istorijos Lietuvoje, t. I, Vilnius, p. 15, 55.

²⁷ Ten pat, p. 15.

visos Rusijos rinka dar labiau paskatino prekybinių-ekonominių santykių vystymąsi ir tuo paspartino feodalizmo irimą ir kapitalistinių santykių formavimąsi Lietuvoje²⁸. Pertvarkytas Vilniaus universitetas²⁹ dar intensyviau rengė įvairioms ūkio sritims specialistus. Svarbiausią vietą užėmė fizikos-matematikos fakultetas, kuris traukė į save krašto jaunimą. Jame dėstomų disciplinų klausytojų skaičius nuolat didėjo, tuo tarpu kai kitų fakultetų, ypač moralinio-politinio, mažėjo. Pridedamos lentelės tai vaizdžiai parodo:

Disciplinų klausytojų skaičius 1825 — 1827 metais

Skyrių pavadinimai	Klausytojai	
	padidėjo	sumažėjo
1. Fizikos-matematikos skyrius	222	—
2. Medicinos-chirurgijos skyrius	—	21
3. Moralinis-politinis skyrius	—	154
4. Filologija ir meno dalykų skyrius	—	77
5. Tikybos skyrius	—	81
Iš viso	222	333

Atskirų disciplinų klausytojų skaičius³⁰

Disciplinos pavadinimas	1825 m.	1827 m.
Tikyba graikų katalikų	12	10
Tikyba Romos katalikų	588	509
	600	519
I Fizikos-matematikos skyrius		
Fizika	150	190
Chemija	194	242
Botanika	197	255
Aukštoji matematika	120	149
Aukštoji taikomoji matematika	143	173
Astronomija	24	22
Žemės ūkio mokslai	51	56
Civilinė architektūra	19	17
Matematinė fizika	21	20
Zoologija ir lyginamoji anatomija	174	132
Mineralogija	200	219
Praktinė mechanika	31	28
Braižomoji geometrija	19	64
Geodezija, niveliacija, topografija, braižyba	17	15
	1360	1582

²⁸ Очерки истории СССР, М., 1956, p. 704.

²⁹ Полное собрание законов Российской империи, т. XXVII, СПб., 1830, p. 526—528.

³⁰ CVIA, f. 721, apr. 1, b. 307.

Disciplinos pavadinimas	1825 m.	1827 m.
II Medicinos-chirurgijos skyrius		
Anatomija	237	230
Bendroji patologija	122	111
Materia medica	183	208
Chirurgija ir chirurginė klinika	153	150
Akušerija	41	37
Veterinarija ir mokslas apie epizootines ligas	68	76
Naminių gyvulių anatomija	38	35
Farmacija ir farmakologija	203	177
Bendroji terapija ir medicinos istorija	119	108
Fiziologija	128	176
Teisminė medicina, medicininė policija, higiena	73	67
Desmurgija ir traumatika	81	76
Praktinė anatomija	73	52
Teisminė chemija	66	61
	1585	1564
III Moralinis-politinis skyrius		
Logika	118	105
Publ ² icistinė ekonomija <i>Politi²ni</i>	107	98
Civilinė ir baudžiamoji Rusijos imperijos teisė	241	230
Lenkų-lietuvių civilinė ir baudžiamoji teisė	169	150
Bažnytinė teisė	218	200
Civilinė ir baudžiamoji teisė žymesnių senųjų ir naujųjų tautų	218	200
Pasaulio istorija ir statistika	246	223
Rusijos imperijos statistika ir diplomatija	183	176
Šventas raštas	161	101
Dogmatinė teologija	89	70
Moralinė ir pastoralinė teologija	76	66
Bažnytinė istorija	89	73
Biblinė archeologija	68	96
Romos teisės istorija	99	140
	2082	1928
IV Filologijos ir meno dalykų skyrius		
Retorika ir poezija	179	180
Graikų kalba ir literatūra	17	22
Lotynų kalba ir literatūra	37	41
Rusų kalba ir literatūra	390	292
Prancūzų kalba ir literatūra	189	200
Vokiečių kalba ir literatūra	31	32
Pasaulinė gramatika	53	50
Graikų kalba pradedantiems	39	53
Lotynų kalba	345	363
Anglų kalba	13	15
Italų kalba	19	20
Senoji slavų kalba	83	71

Disciplinos pavadinimas	1825 m.	1827 m.
Zydų kalba	28	34
Rytų kalbos	5	4
Piešimas ir tapyba	57	55
Graviravimas	12	6
Šokiai	38	35
Fechtavimas	13	9
Jodinėjimas	38	26
	1585	1508
	7212	7101

Vilniaus universiteto rektorius J. Sniadeckis, suprasdamas taikomųjų mokslų reikšmę ūkiui, matė, kad matematikos ir gamtos mokslai yra efektyvi priemonė išstumti scholastiką iš mokyklos, priartinti mokslą prie gyvenimo³¹. Todėl Imperatoriškasis Vilniaus universitetas daug dėmesio skyrė praktinių įgūdžių formavimui. Be teorinio technologijos kurso, buvo įvestas dar ir fabrikinės, arba praktinės, technologijos kursas ir ūkinė technologija. Studentai praktiškai buvo supažindinami su mašinomis specialiai tam reikalui įrengtame kabinete³². Kabinetas buvo papildytas garinės verpimo, sviesto mušimo mašinų modeliais, sriegiavimo mašina, niveliacijos įrankiais, agronomijos kabinetas gavo dvi angliškas akėčias ir kitus daiktus. Universiteto posėdžiuose buvo skaitomi su praktika susiję pranešimai. Štai 1825 m. buvo perskaityti tokie pranešimai: vasario—kovą mėn. prof. Očapovskio pagal Geintelį — „Austrijos imperijos žemės ūkis“; balandžio mėn. adjunkto Gurskio — „Slonimo vilnionių audinių fabrikas“; gegužės mėn. prof. Lobjkos — „Slavų kalbos gramatika“; birželio mėn. prof. Abichto — „Gydymas badavimu“³³. Be šių, dar buvo perskaityti pranešimai: prof. Berkmano — „Samprotavimai apie populiariąją matematiką“; prof. Vyrvičio — „Mintys iš Kazanės universiteto adj. Simonovo darbo apie integralinį skaičiavimą“; prof. Slavinskio — „Mintys apie admiralitetinio departamento pranešimą, liečiantį jūreivystę“; prof. Belkevičiaus — „Plaukai žmogaus kūne“; adjunkto Gurskio — „Kūlimo mašinos“; prof. Jelskio — „Įvairūs anglų virtuvės įrengimų būdai“.

Mokslo žinių jungimas su specialiais praktiniais darbais turėjo didelę reikšmę besivystančiam Lietuvos ūkiui. Praktinis mokymo pagrindas buvo duotas ir kitoms mokslo sritims.

Prie universiteto esančioje ir prof. Gerberskio vadovaujamoje medicininėje klinikoje nuo 1825.IX.16. iki 1826.VI.30 gydėsi 95 asmenys, kurių 84 pasveiko, 5 mirė, 1826 m. antrojoje pusėje gydėsi 72 asmenys, kurių

³¹ Samuel Dür, O Janie Sniadeckim, Warszawa, 1956, p. 124.

³² P. Slavėnas, Gamtos mokslų ir technikos istorijos darbai Tarybų Lietuvoje ir jų problematikos klausimai, Iš mokslų istorijos Lietuvoje, t. I, Vilnius, 1960, p. 15.

³³ CVIA, f. 721, apr. 1, b. 307.

62 pasveiko, 3 mirė; prof. Pelikano vadovaujamoje chirurginėje klinikoje 1826 m. pirmojoje pusėje gydėsi 78 asmenys, kurių 46 buvo padarytos sudėtingos operacijos; prof. Mianovskio vadovaujamoje gimdymo klinikoje 1825 m. gimdė 87, 1826 m.—69 gimdyvės³⁴. Ligonius slaugė penkto kurso studentai-medikai. Praktinis klinikinis akušerijos kursas buvo privalomas visiems IV—V kurso medikams³⁵.

Didelis skaičius baigusių medicinos-chirurgijos skyrių gydytojų, akušerių, vaistininkų ėmėsi kelti krašto sveikatingumą, kovojo su prietarais gydymo srityje. 1806 m. prie Vilniaus universiteto įsteigtas Medicinos institutas ruošė gydytojus valstybinėms tarnyboms ir kariuomenei. Besimokantiems jame buvo paskirta 30 stipendijų. Geras medicinos mokslų dėstymas Vilniaus universitete atkreipė carinės vyriausybės dėmesį ir 1808 m. stipendijų skaičius buvo padidintas iki 50, o 1820 m.—iki 100. Šio instituto išlaikymui valstybė skyrė per metus 22240,75 sidabro rublių.

Vilniaus universitetas ypač rūpinosi žemės ūkio ir su juo susijusios gyvulininkystės problemomis. Vystant veterinariją, Vilniaus universitetui priklausė pirmaująs vaidmuo ne tik carinėje Rusijoje, bet ir tuometiniame pasaulyje³⁶. Ši katedra buvo nuspręsta įsteigti dar XVIII a. pabaigoje. Mokyklos vadovybė buvo įpareigojusi S. Jundzilą kelionės į Austriją metu susipažinti su veterinarijos mokyklos organizavimu Vienoje³⁷. Veterinarijos katedra buvo įsteigta 1806 m. Konkurso keliu jai vadovauti buvo paskirtas L. Bojanas. Nuo 1810 m. praktiniai užsiėmimai buvo atliekami įsirengtoje veterinarijos klinikoje. Geras katedros darbas 1832 m. leido įsteigti Veterinarijos institutą, kuris, numalšinus sukilimą, buvo perorganizuotas į Veterinarijos fakultetą Medicinos-chirurgijos akademijoje³⁸. Vilniaus universiteto ir Gardino veterinarijos mokyklos praktika pastūmėjo kitas carinės Rusijos instancijas susirūpinti specialiu veterinarijos mokyklų Petrapilyje, Maskvoje, Lubkuose steigimu ir veterinarijos specialistų paruošimu.

Rimtai susirūpinęs žemės ūkio klausimais, Vilniaus universitetas dar 1803 m. įsteigė žemės ūkio mokslų katedrą³⁹. Bet tai iš pradžių buvo padaryta tik de jure; sistemingai žemės ūkio kursas skaityti pradėtas 1819 m.⁴⁰ Katedrai vadovauti ėmėsi rektorius Malevskio proteguojamas K. Krasovskis. Jis buvo fizikas ir apie žemdirbystę menkai nusimanė. Studentai jo paskaitomis nesidomėjo. Susidariusi padėtis paskatino

³⁴ CVIA, f. 721, apr. 1, b. 307.

³⁵ A. Diršė, Chirurgijos vystymasis Lietuvoje iki Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos; V. Baronas, Vilniaus aukštosios mokyklos akušerijos katedra pirmojoje XIX a. pusėje, Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto Mokslo darbai, t. XVII, Vilnius, 1958, p. 77, 84; CVIA, f. 721, apr. 1, b. 741.

³⁶ P. Slavėnas, Gamtos mokslų ir technikos istorijos darbai Tarybų Lietuvoje ir jų problematikos klausimai, iš mokslų istorijos Lietuvoje, t. I, Vilnius, 1960, p. 15.

³⁷ Zdzisław Kosiek, Nauczanie rolnictwa w Polsce na przełomie XVIII i XIX wieku. Postępy Nauk Rolniczych, 1961, Nr. 2.

³⁸ Ten pat.

³⁹ A. Makarevičius, Žemės ūkio ekonomikos mokslo formavimasis Lietuvoje XIX a. pradžioje, Lietuvos Žemės ūkio akademijos Mokslo darbai, t. VIII, sąs. 2 (9), Kaunas, 1961, p. 5.

⁴⁰ Ogłoszenie lekcy w Imperatorskim Uniwersytecie Wileńskim z września w roku 1822 do 30 czerwca w roku 1823 dawać się mających...

universitetą 1822 m. Žemdirbystės katedrą perduoti gerai pasiruošusiam M. Očapovskiui. Jo devizas buvo: „Žemės ūkio pažanga priklauso nuo praktikos ryšio su teorija“⁴¹.

Teorinis kursas buvo jungiamas su praktiniais darbais universiteto botanikos sode, pažangesniuose Vilniaus apylinkės ir apskritai krašto žemės ūkiuose ir pagaliau mokomajame ūkyje Pilaitėje⁴², netoli Vilniaus. Specialiajam žemdirbystės mokymui reikšmės turėjo 1823 m. prof. M. Očapovskio sudarytas agronomijos instituto įsteigimo projektas. Šio instituto uždavinys buvo įdiegti pažangaus žemės ūkio gamybos patyrimą ir darbo įgūdžius. Prie instituto buvo numatyta įsteigti agronomijos mokyklą miškininkams, žemės ūkio ekonomistams ir parapinių mokyklų mokytojams paruošti⁴³. Norint patraukti jaunimą studijuoti šias specialybes, agronomijos institute buvo skiriamos lėšos trisdešimčiai studentų išlaikyti. Jos buvo paskirstytos taip: miškininkams — 10, agronomams — 10, parapinių mokyklų mokytojams — 10⁴⁴. Iš universiteto profesorių M. Očapovskio, K. Podčiašinskio ir F. Dževinskio sudaryta komisija pritarė sumanymui ir paruošė atitinkamą projektą, kuris buvo pasiūstas Vilniaus mokslo apygardos globėjui. Ministrui patvirtinus šį projektą, 1828 m. buvo įsteigtas Agronomijos institutas šiam reikalui įsigytame ūkyje prie Vilniaus — Pilaitėje. Faktiškai institutas ėmė veikti anksčiau, prie Vilniaus universiteto Žemės ūkio mokyklos vardu. Archyvuose yra išlikusios šios mokyklos pajamų bei išlaidų knygos iš 1823—1831 m. Nuo 1828 m. jos tvirtinamos instituto direktoriaus Fryčinskio. Iš 1824 m. įrašų matyti, kad švietimo ministro įsakymu Žemės ūkio mokyklos ūkio reikalams išmokėta 1126 rb. Mokyklos išlaidas sudarė pinigai žemės įdirbimui, bulvių kaupimui, kitų metų knygoje yra apie padargų ir sėklų pirkimą ir kt.⁴⁵

Pagal nuostatus instituto tikslas buvo: 1) sudaryti studentams galimybę praktiškai susipažinti su žemės ūkio vedimu, 2) sudaryti sąlygas tobulintis ūkininkaujantiems, 3) daryti bandymus žemdirbystės srityje. Institutą galėjo lankyti ir baudžiauninkų vaikai, jei tik sutikdavo dvarininkas ir įmokėdavo už išlaikymą 100 sidabrinių rublių⁴⁶. Institutui vadovauti senatoriaus Novosilcevo pasiūlymu iš Volynės buvo pakviestas gerai susipažinęs su agronomijos mokslais, ypač praktine agronomija, Mykolas Fryčinskis⁴⁷. Nepaisant Vilniaus karo gubernatoriaus Dolgorukovo trukdymų, šis prof. M. Očapovskio rūpesčiu gerai aprūpintas žemės ūkio inventoriumi agronomijos institutas veikė, bet tvarkėsi blogai⁴⁸. Praktinės agronomijos Pilaitėje mokėsi tik keli studentai. Išliko M. Fryčinskio skaityto agronomijos kurso ir daržininkystės istorijos rankraščiai. Prak-

⁴¹ Z. Kosiek, Nauczanie rolnictwa w Polsce na przełomie XVIII i XIX wieku, „Postępy Nauk Rolniczych, 1961, Nr. 2.

⁴² CVIA, f. 721, apr. 1, b. 732, 733, 734.

⁴³ Parapinių mokyklų mokytojai turėjo būti supažindinti su žemdirbystės mokslais bei pažangaus žemės ūkio vedimu.

⁴⁴ VVU Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius, Kc 499—505.

⁴⁵ CVIA, f. 721, apr. 1, b. 946—954.

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ Ten pat, b. 124, 641.

⁴⁸ Ten pat, b. 734.

tiškai mokytis žemdirbystės buvo numatyta 4 studentus pasiūsti į Peterburgą⁴⁹.

Vilniaus universiteto pastangos plėsti specialiųjų žemės ūkio mokslų mokymą turėjo didelę reikšmę persitvarkančiam ir besivystančiam žemės ūkiui.

Vertingos buvo Vilniaus universiteto pastangos, ruošiant specialistus ir kitoms gamybinės veiklos sritims. Ne veltui senatorius Chovanskis kvietė Vilniaus universiteto studentus, galinčius dirbti jo valdomose gubernijose architektais⁵⁰.

Pažangiems Lietuvos Vyriausiosios mokyklos ir vėliau Vilniaus universiteto mokslininkams rūpėjo plačiau paskleisti mokslo laimėjimus. Jie stengėsi, nesilaikydami universiteto ribų, perteikti praktikams sukauptą patyrimą ir tokiu būdu prisidėti prie naujų darbo įgūdžių formavimo. Štai prof. J. Briotė, dirbęs Vilniaus universitete 1777—1811 m., specialiai skaitė anatomijos paskaitas Lietuvos Vyriausiosios mokyklos patalpose Vilniaus miesto kirpėjų ir chirurgų cecho amatininkams⁵¹. Mokslo personalui nelengva buvo įtikinti cecho vyresniusius, kad siųstų savo cecho pameistrius ir mokinius paskaitų klausyti. Ir pats šių paskaitų organizavimas buvo nelengvas. Studentai turėdavo lotynų kalba skaitomų paskaitų turinį perteikti pameistriams ir mokiniams suprantama kalba. Būdamas anatomijos prozektoriumi, prof. Briotė stengėsi praktiškai formuoti savo klausytojų chirurginius darbo įgūdžius. Būsimieji amatininkai-chirurgai labai uoliai mokėsi anatomijos, ir įgytos žinios bei įsisavinti darbo įgūdžiai jų būsimajam amatui ir ypač jų būsimiems pacientams buvo naudingi⁵². Prof. J. Lobenveino skaitomų anatomijos paskaitų klausė įvairūs gamtos mokslų mylėtojai⁵³. Reikia pažymėti, kad Vilniaus universiteto paruošti medikai vertėsi praktika ne tik Lietuvoje, bet ir kitose carinės Rusijos gubernijose. Tuo metu kas ketvirtas—šeštas gydytojas Rusijoje buvo Vilniaus Medicinos fakulteto auklėtinis⁵⁴.

Panašiai buvo mokomi ir vaistininkai. Išėję cechinį apmokymą, Vilniaus vaistininkai klausydavo Lietuvos Vyriausiojoje mokykloje prof. Sartorio farmacijos paskaitų. Taip buvo mokoma ir XIX a. pirmajame ketvirtyje. Prof. J. Volfgangas neatsisakydavo supažindinti gerai įrengtoje universiteto laboratorijoje Vilniaus miesto vaistininkus su naujaisiais farmacijos mokslo laimėjimais. Daugelis Vilniaus vaistininkų, išklause specialų kursą ir išlaikę medicinos fakultete reikalingą egzaminą, 1807 m. potvarkiu įsigijo cenzą⁵⁵. Sunku patikėti S. Biziuolevičiaus kartojamai

⁴⁹ CVIA, f. 721, apr. 1, b. 421.

⁵⁰ Ten pat, b. 754.

⁵¹ L. Vladimirovas, K. Jablonskis, J. Jurginis, J. Bulavas, Vilniaus universitetas, Vilnius, 1956, p. 41.

⁵² Ten pat.

⁵³ A. F. Adamowicz, Krótki rys początków i postępu anatomji w Polsce i Litwie, Wilno, 1855, p. 29.

⁵⁴ Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto Mokslo darbai, t. XVII, Vilnius, 1958, p. 21.

⁵⁵ Ten pat, p. 169.

minčiai, jog prof. J. Sartorio skaitomas farmacijos paskaitas Vilniaus miesto vaistininkai lankė daugiau iš smalsumo, negu norėdami pasitobulinti⁵⁶.

XIX a. pradžioje Vilniaus universiteto profesorius A. Bekiu ėmė skiepyti nuo raupų. 1808 m. prie Vilniaus universiteto buvo įsteigtas Vakcinacijos institutas⁵⁷. Be to, į gimnazijų ir apskričių mokyklų programas buvo įtraukti naujasi mokslo laimėjimai, pavyzdžiui, kursas apie vakcinaciją. Mokiniai turėjo būti supažindinti su karvės raupų skiepijimu žmonėms. Todėl ir mokytojų seminarijų prie Vilniaus universiteto studentai taip pat turėjo būti supažindinti su šia nauja profilaktikos priemone prieš raupus ir išmokyti skiepyti. Kaip buvo vykdoma ši vaikų vakcinacija, galima spręsti iš to, kad 1827 m. gegužės 21 d. ir 28 d., birželio 3 d., 10 d., 17 d., 24 d., buvo paskiepyta nuo raupų:

1. Tauragės parapijos mokyklose	239
2. Gaurės	93
3. Batakių	103
4. Pajūrio	41
5. Žvingių	57
6. Pagramančio	57
7. Šilalės	10
8. Eržvilko	25
9. Vainuto	15
10. Skaudvilės	6
Iš viso	646 vaikai ⁵⁸

Prie paminėtų priemonių reikėtų priskirti ir Vilniaus universiteto Veterinarijos mokyklos paskleistą Lietuvoje vadinamąjį „vilnietišką arklių kaustymą“. Mokantys šį kaustymo būdą dvaruose buvo labai vertinami. Šį kaustymo būdą Veterinarijos mokykloje mokė kalviai: G. Seitzas (1811—1832), K. E. Langenbacheris (1832—1834), J. Vitavičius (1834—1836), A. Šusteris (1836—1839). Kad šis pažangus kaustymas pasklistų, buvo išleistas specialus vadovėlis „Apie arklių kaustymą ir elgesį su sveikomis ir sergančiomis kanopomis“⁵⁹, be to, iš anglų kalbos buvo išverstas ir Vilniuje išleistas Kolemano veikalas „Kanopų kaustymo pagrindai“.

Domėtasi ir kitų mokslų paskaitomis, pvz., nemaža buvusių Vilniuje Lietuvos kariuomenės karininkų klausė matematikos, fizikos ir kitų moks-

⁵⁶ S. Biziulevičius, Iš farmacijos raidos Lietuvoje, Iš mokslų istorijos Lietuvoje, t. I, Vilnius, 1960, p. 145.

⁵⁷ A. Makauskas, Iš raupų skiepijimo XVIII—XIX a. istorijos Lietuvoje, Iš mokslų istorijos Lietuvoje, t. I, Vilnius, 1960, p. 154.

⁵⁸ Tauragės evangelikų-liuteronų parapijos archyvo duomenimis.

⁵⁹ Enr. Laupman, O kuciu koni i obchodzeniu się z kopytami tak zdrowemi jak i choremi, t. 2.

lų paskaitas Vilniaus aukštojoje mokykloje⁶⁰. Populiarios buvo Lelevelio, Gluchovskio paskaitos.

Didelę reikšmę specialiajam mokymui turėjo Vilniaus mokslininkų paruošta ir universiteto išleista literatūra įvairiomis temomis. Ypač pažymėtini prof. M. Očapovskio darbai žemės ūkio klausimais⁶¹. Apie pažangius ūkininkavimo būdus, ypač techninių kultūrų auginimą, rašė savo knygelėse universiteto auklėtinis Simonas Daukantas, o vėliau švietėjas L. Ivinskis savo knygelėse bei „Metskaitliuose ukiszkuose“, M. Valančius savo apysakėlėse.

* *
*

XVIII a. antrojoje pusėje naujo tipo specialios paskirties mokyklas Lietuvoje ėmė steigti pažiidininkis Antanas Tizenhauzas. Jis įsteigė Gardine specialiąsias buhalterijos, akušerijos, veterinarijos bei medicinos, žemėtvarkos, statybininkų mokyklas, kurios turėjo paruošti feodalų ūkiui kvalifikuotus darbuotojus⁶². Šiose specialiojo mokymo įstaigose turėjo mokytis 300 vyrų ir 100 merginų. Štai 1777 m. veterinarijos bei medicinos ir akušerijos mokyklą lankė 17 mergaičių ir 12 berniukų⁶³. Į mokyklas buvo priimami ne jaunesni kaip šešiolikos metų, daugiausia iš karališkųjų ekonomijų valstiečių ir kitų luomų. Didžioji mokinių dalis buvo iš Šiaulių ir Alytaus ekonomijų, pasitaikydavo ir iš Gardino bei Bresto karališkųjų dvarų.

Didžiausią reikšmę Lietuvai turėjo veterinarijos bei medicinos mokykla. Joje mokiniai buvo ruošiami ne tik teoriškai, bet ir praktiškai. Įsteigtuose anatomijos ir gamtos kabinetuose, prozektoriume bei ligoninėje buvo formuojami gydymo įgūdžiai. Prie mokyklos buvo įsteigtas botanikos sodas, kuriame buvo auginami vaistingieji augalai. Be to, buvo ir kalvė, kurioje buvo mokoma kaustymo ir kanopų gydymo⁶⁴. Ši mokykla iš vietos gyventojų paruošė išmokslintus medicinos darbuotojus. Pedagoginį mokyklos personalą sudarė: medicinos, chirurgijos, gamtos, veterinarijos dėstytojas Z. Žiliberas, anatomijos dėstytojas K. Virionas, chemijos ir fizikos dėstytojas Mincas ir inspektorius Menardas. Mokyklos pagalbinį personalą sudarė: du felčeriai, akušerė, 5 sodininkai ir 4 sodo darbininkai⁶⁵. Buvo reikalaujama, kad mokiniai būtų baigę parapinę

⁶⁰ L. Vladimirovas, K. Jablonskis, J. Jurginis, J. Bulavas, Vilniaus universitetas, Vilnius, 1956, p. 41.

⁶¹ Lietuvos Žemės ūkio akademijos Mokslo darbai, t. VIII, sąs. 2 (9), p. 6—14.

⁶² J. Jaroszewicz, *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII*, t. II, Wilno, 1845, p. 125—126, 131, 251; P. Sławęnas, *Gamtos mokslų ir technikos istorijos darbai Tarybų Lietuvoje ir jų problematikos klausimai*, Iš mokslų istorijos Lietuvoje, t. I, Vilnius, 1960, p. 14.

⁶³ Dr. Slonimskis, *Материалы по истории медицины в Литве*, „Tauta ir žodis“, t. V, Kaunas, p. 557; S. Biziulevičius savo straipsnyje „Pirmoji medicinos mokykla Lietuvoje“ nurodo, kad veterinarijos bei medicinos mokykloje mokėsi 12—15 mokinių, o akušerijos — 5 mergaitės; žr. Iš mokslų istorijos Lietuvoje, t. I, Vilnius, p. 86.

⁶⁴ J. Aleksa, *Įnašas į Lietuvos veterinarijos istoriją*, „Veterinarija ir zootechnika“, 1935, Nr. 3.

⁶⁵ W. Sławiński, Dr. Jan Emmanuel Gillibert, „Atheneum Wileńskie“, 1925, Nr. 9.

mokyklą ar bent mokėtų skaityti ir rašyti. Moksleiviai buvo suskirstyti į dvi grupes: viena grupė ruošėsi būti miestų gydytojais, kita — turėjo aptarnauti karališkąsias ekonomijas⁶⁶. Prie šios mokymo įstaigos veikė dar ir akušerių mokykla⁶⁷. Mirus akušerijos dėstytojai, 1780 m. ši mokykla nustojo veikusi⁶⁸. Po metų, Lietuvos Vyriausiajai mokyklai perėmus medicinos kadru ruošimą, specialioji Gardino medicinos mokykla buvo uždaryta, o mokiniai ir dėstytojai perkelti į Vilnių. Kartu buvo perkeltos Gardine surinktos mokymo priemonės⁶⁹.

Prie Roko, vėliau Jokūbo, ligoninių Vilniuje veikė seserų-akušerių mokykla⁷⁰. Kuriant palivarkus, trūko žemėtvarkininkų, todėl prie gimnazijų buvo organizuojamas specialus mokymas matininkystės⁷¹ ir steigiamos žemės ūkio mokyklos⁷².

1774 m. Edukacinės komisijos pirmininkas Ignas Masalskis pasiūlė Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje įsteigti seminariją parapinių mokyklų mokytojams rengti ir nustatyti šiai seminarijai reikalingos mokomosios medžiagos apimtį⁷³. Sudarant seminarijos programą, buvo stengiamasi, kad mokomoji medžiaga, be bendrojo lavinimo dalykų, apimtų svarbiausius ūkiui reikalingus dalykus, kaip ūkinę sąskaitybą, ilgio bei svorio matus, veterinariją, higieną, žemdirbystę. Be to, mokytojai kartu buvo ruošiami ir vargonininkais⁷⁴. Tokia mokytojų seminarija 1775 m. buvo įsteigta Vilniuje. Nepaisant savo populiarumo, ji dėl I. Masalskio finansinio konflikto su Edukacine komisija 1780 m. buvo uždaryta, ir parapinėms mokykloms mokytojus ėmė ruošti bendrojo lavinimo mokyklos⁷⁵. Mokytojo darbo jungimas su vargonininko pareigomis įnešė sunkumų į parapinių mokyklų darbą. Klebonui buvo reikalingas vargonininkas, todėl daugelis parapinių mokyklų mokytojų vargonininkavimą vertino labiau, negu darbą mokykloje, ir stengdavosi tuo įsiteikti klebonui. Mokytojo pareigos buvo dažnai apleidžiamos, ir mokykla nuo to nukentėdavo⁷⁶.

Tenkindamas gyvenimo poreikius, perorganizuotas Vilniaus universitetas įsteigė specialių mokyklų. Tai buvo tikslinga, nes prie universiteto įrengtuose kabinetuose buvo specialiajam mokymui būtinų mokymo priemonių bei specialistų, be to, tai buvo numatyta ir universiteto statute.

⁶⁶ A. Wrzosek, Założenie królewskiej szkoły lekarskiej w Grodnie za Stanisława Augusta, „Archiwum historii i filozofji medycyny oraz historii nauk przyrodniczych“, 1925, t. 2, zes. 2.

⁶⁷ J. Jaroszewicz, Obraz Litwy pod względem jęj cywilizacji od czasów najdawniejszych do konca wieku XVIII, t. II, Wilno, 1845, p. 125, 126, 131, 251.

⁶⁸ Bohusz, Spominka o Antonim Tyzenhauzie, „Tygodnik Wileński“, 1820, Nr. 161.

⁶⁹ V. Baronas, Vilniaus aukštosios mokyklos akušerijos katedra pirmojoje XIX a. pusėje, Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto Mokslo darbai, t. 4, Vilnius, 1958, p. 82.

⁷⁰ Ten pat, p. 83.

⁷¹ Łukaszewicz Józef, Historia szkół w Kóronie i w Wielkiem księstwie Litewskiem. Poznań, t. II, p. 293, 400.

⁷² CVIA, f. 721, ap. 1, b. 946—954.

⁷³ V. Bakšytė, Beitrag zur Geschichte des Kampfes um die Schulsprache in Litauen, Memel, 1930, p. 28.

⁷⁴ VVU Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius, Kc 568.

⁷⁵ V. Bakšytė, Beitrag zur Geschichte des Kampfes um die Schulsprache in Litauen, Memel, 1930, p. 28.

⁷⁶ Ten pat, p. 29—31.

Tokiu būdu 1803 m. buvo atgaivinta 1780 m. Edukacinės komisijos įsteigta ir 1795 m. uždaryta mokytojų seminarija vidurinių mokyklų mokytojams ruošti; 1819 m.— atgaivinta mokytojų seminarija su 20 stipendijų parapinių mokyklų mokytojams parengti ir prie jos buvusi vargonininkų mokykla⁷⁷. Mokslas šioje mokytojų seminarijoje trukdavo ketverius metus. Joje buvo mokoma: 1) tikyba, 2) pradžios mokyklos mokytojo dorovės pareigos, 3) lenkų ir rusų kalbų gramatikos pagrindai, 4) skaitymas lotynų kalba — katalikams ir senoji slavų kalba — unitų vaikams, 5) aritmetika ir geometrijos pagrindai, taikant juos matavimo praktikai, 6) fizikos pradžia, paprastų ūkio mašinų ir žemės ūkio padargų mechanika, kai kurie amatai, 7) higienos bei vakcinacijos dalykai ir suteikimas pirmosios pagalbos, 8) sodininkystė ir namų ūkis, 9) planų ir paprastų ūkio statinių projektų braižymas, 10) kaligrafiškas rašymas, 11) bažnytinis giedojimas ir mokymas groti vargonais, 12) Lankasterio metodo⁷⁸ taikymas parapinėse mokyklose, 13) katalikų ir unitų bažnyčių įstatymai. Seminaristai turėjo mokėti patarnauti liturgijoms ir dalyvauti bažnyčios chore. Į seminariją buvo priimami visų luomų vaikai, ne jaunesni kaip 16 metų ir ne vyresni kaip 18 metų amžiaus. Baudžiauninkų vaikai turėjo pristatyti iš savo pono leidimą lankyti seminariją. Ypač seminarijoje buvo pageidaujama vargonininkų, jau mokančių groti vargonais, ir bažnyčios tarnų vaikų⁷⁹. Tuo būdu buvo laužomi luominiai apribojimai. Iš mokymo plano matyti, kad mokytojų seminarijoje buvo dėstoma ir žemės ūkio mokslai.

1806 m. patvirtintu statutu buvo įsteigta Vyriausioji dvasinė seminarija. Ji veikė nuo 1808 m. iki 1812 m., o 1817 m. buvo vėl atgaivinta. Šią seminariją 1808—1812 m. lankė lietuvių rašytojas Silvestras Valiūnas⁸⁰.

Prie universiteto buvo įsteigtas kurčių-nebylių institutas. 1805 m. jo nuostatai buvo apsvarstyti Vilniaus universitete, bet patvirtinti tik 1811 m. Mokytoju buvo paskirtas Zimantas. Ministerija pasiūlė, be bendrųjų dalykų, įvesti dar ir rankų darbus, pvz., tekinimo ir kt. Šie darbai turėjo suteikti sąlygas neturtingiems pragyventi. Pasiruošti darbui į Varšuvos kurčių-nebylių institutą buvo išsiųstas studentas P. Malakauskas, kuris 1822 m. grįžęs dirbo institute mokytoju⁸¹.

1823 m. Vilniuje buvo įsteigta praktinė veterinarijos mokykla su kalve, kurioje 1825 m. mokėsi 26, 1826 m.— 68 mokiniai⁸². Vilniuje veikė speciali parodomoji Lankasterio mokykla, kurią 1825 m. lankė 74 mokiniai⁸³. Joje buvo propaguojamas tuo metu išpopuliarėjęs Belio-Lankasterio savitarpio mokymo metodas.

⁷⁷ VVU Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius, Kc 401—411, 566, 568.

⁷⁸ Mokymo sistema pradinėje mokykloje, kada klasėje yra daug mokinių. Pagal mokytojo nurodymus, vyresni mokiniai moko jaunesnius, stropūs — atsiliekančius.

⁷⁹ Mičiulis, Mokytojų ruošimo istorija Lietuvoje, „Lietuvos mokykla“, Nr. 6—7, p. 251—252.

⁸⁰ LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, Lietuvių literatūros istorija, t. I, Vilnius, 1957, p. 357.

⁸¹ CVIA, f. 721, apr. 1, b. 121, 463.

⁸² Ten pat, b. 307.

⁸³ Ten pat, b. 308.

Buvo įsteigta ir meno mokykla su tapybos, skulptūros bei raižybos katedromis⁸⁴. 1822 m. su graviruotoju Lemanu buvo sudaryta sutartis dėl graviravimo mokyklos įsteigimo⁸⁵. Iš Lemano rašto universitetui matyti, kad graviravimo mokykla prie Vilniaus universiteto veikė ir anksčiau. Be darbo mokykloje, Lemanas buvo įpareigotas paruošti raižinius prof. Lélevelio suprojektuotam 12 žemėlapių visos Rusijos imperijos atlasui.

Nors specialiose mokyklose ir Vilniaus universiteto specialiose katedrose buvo paruošta nemaža specialistų, bet gyvenimo poreikių jie negalėjo patenkinti. Reikėjo išplėsti specialistų ruošimą, plačiau paskleisti mokslo žinias gyventojų tarpe. Šį vaidmenį Vilniaus universitetas, kaip matėme, suprato ir vykdė. Tuo tikslu jis specialiojo mokymo uždavinį iš dalies priskyrė bendrojo lavinimo mokykloms.

* *
*

Ekonominės gyvenimo raidos spiriama, Edukacinė komisija įtraukė į dėstomųjų dalykų skaičių bendrojo lavinimo mokyklose tokius dalykus, kaip mokslą apie ilgio ir svorio matus, piniginius vienetus, higieną, architektūros pagrindus, žemdirbystę su daržininkyste bei sodininkyste ir kitus taikomuosius dalykus⁸⁶. Šie taikomieji dalykai turėjo būti išeinami ne tik teoriškai, bet ir praktiškai. Mokiniai turėjo būti supažindinami su paskirų darbų atlikimu, įrankiais bei jų pagaminimu⁸⁷. Nuostatuose nurodoma „mokyti vaikus rankų darbo: sukti virves, daryti gontus, pinti kašes, šiaudines skrybėles, verpti siūlus, megzti kojines ir tinklus žuvims bei paukščiams gaudyti, siūti, skalbti“, „matavimo rodoma laukuose, daržuose ir sodybose“, „mokytojas nurodo naudingumą ir tų daiktų, kurie namuose laikomi nenaudingais, kaip rągai, šeriai, skudurai“⁸⁸. Šie metodiniai nurodymai rodo, kiek dėmesio buvo skiriama specialiajam darbiniam mokymui ir kaip šis mokymas buvo siejamas su gyvenimu. Specialiajam nurodytų dalykų mokymui buvo išleisti vadovėliai, pvz., B. Džekonskio „Pamokymai žemdirbiams ir daržininkams“, Kubės „Fizika-mechanika“, J. Lisikevičiaus „Astronomija ir mineralogija“ ir daugelis kitų⁸⁹.

Zinoma, Edukacinė komisija, plėsdama taikomųjų dalykų mokymą bendrojo lavinimo mokyklose, neatsižvelgė į tai, kad nebuvo tinkamai paruoštų mokytojų, kad ne visi mokytojai pažino naujus darbo metodus ar mokėjo juos pritaikyti, kad nebuvo reikiamų mokymo priemonių ir

⁸⁴ L. Vladimirovas, K. Jablonskis, J. Jurginis, J. Bulavas, Vilniaus universitetas, Vilnius, 1956, p. 63.

⁸⁵ CVIA, f. 721, apr. I, b. 86.

⁸⁶ Łukaszevič Józef, Historia szkół w Koronie i w Wielkiem Księstwie Litewskiem, t. II, Poznań, p. 410—412.

⁸⁷ Ten pat, p. 406.

⁸⁸ Teodor Wierzbowski, Szkoły parafjalne w Polsce i na Litwie za czasów komisji Edukacji Narodowej 1773—1794.

⁸⁹ Bartłomiej Dziekoński, Przepisy rolnictwa i ogrodnictwa najnowiejszemi przykładami, wzorami i planami ekonomiki, objaśnione i potwierdzone, Suprasl., 1796; Józef Lisikiewicz, Fizyka — właściwa zaurieza, t. I, 1779; t. II, Astronomia i mineralogia, 1781.

apskritai sąlygų. Lenkų mokslininkas Z. Kosiekas pažymi, jog sunkumų sudarė žemdirbystės ir daržininkystės mokymas. Šis mokymas daug kur vykęs tik teoriškai. Dėl šių trūkumų daugelis Edukacinės komisijos projektų nebuvo įgyvendinti ar įgyvendinti tik vidurinėse mokyklose. Bet tikslas — per mokyklą išpopuliarinti naujus ūkininkavimo metodus, įtikinti atėjusius mokyti, jog tradicijos turinčios užleisti vietą naujiems metodams,— buvo pasiektas⁹⁰.

Po 1795 m. mokymo įstaigose vėl įsigalėjo bažnytininkai. 1797 m. Lietuvos mokyklos buvo perduotos vienuolynams. Išimtį sudarė Lietuvos Vyriausioji mokykla⁹¹. Bažnytininkai stengėsi išstumti iš mokyklos visa tai, kas buvo pažangu. Todėl į specialųjį mokymą imta mažai kreipti dėmesio. Susirūpinusi revoliucinio judėjimo plitimu, carinė Rusijos vyriausybė XIX a. pradžioje įvykdė kai kurias reformas. Reformos ypač lietušvietimo reikalus ir turėjo didelę įtaką mokyklinės veiklos vystymui. Šalyje buvo įkurta Liaudies švietimo ministerija. Sudarytoji Ypatingoji komisija mokykloms paruošė ir 1803 m. paskelbė „Preliminarinius nuostatus švietimui“. Tais nuostatais buvo įvesta tarpusavyje susijusi mokymo įstaigų sistema, šalies teritorija suskirstyta į šešias mokslo apygardas, kuriose visos mokymo įstaigos pavestos tvarkyti universitetui. 1803 m. buvo patvirtinti Vilniaus universiteto nuostatai⁹². Pripažinimo akto 10 straipsniu universitetui buvo suteiktos teisės tvarkyti gimnazijas ir kitas viešas bei privačias mokyklas. Tais pačiais metais buvo paskelbti Vilniaus universiteto ir mokslo apygardos mokyklų bendrieji nuostatai⁹³, o 1804 m. buvo išleisti „Nuostatai apie mokyklų tvarkymą Vilniaus universiteto mokslo apygardoje“⁹⁴. Šie nuostatai kiek skiriasi nuo 1804 m. paskelbtų kitoms mokslo apygardoms nuostatų, nes buvo paruošti Edukacinės komisijos veikimo pagrindu. Tai reikia pabrėžti, nes komisijos idėjos daug kur atsispindi Vilniaus mokslo apygardos švietimo veikloje. 1804 m. nuostatų 53 straipsnyje tiesiog nurodoma: „Ankstesnių Vilniaus universiteto ir jam pavaldžių mokyklų nuostatų turi būti ir toliau laikomasi“⁹⁵. Tai savaimė suteikė šios mokslo apygardos mokykloms skirtingą ir tiems laikams pažangų turinį, sudarė sąlygas laužyti atgyvenas. Vienas iš būdingesnių bruožų buvo tas, kad Vilniaus mokslo apygardos mokyklų mokslo plane nebuvo numatyta tikybos dėstymo. Tai buvo palikta bažnyčiai⁹⁶. Bendrojo lavinimo mokyklose stengtasi įtraukti į mokslo planą visą eilę taikomųjų dalykų. Buvo einamą gamtos mokslas, geologijos pradai, sodininkystė, racionalus žemės ūkis, matematika, astronomijos pagrindai, astronominė geometrija ir astronominė geografija,

⁹⁰ Zdzisław Kosiek, *Nauczanie rolnictwa w Polsce na przełomie XVIII i XIX wieku*, „Postępy Nauk Rolniczych“, 1961, Nr. 2.

⁹¹ Сборник материалов для просвещения в России, т. XLV, p. 232, 530; Al. B o s a k i e w i c z, *Rys oświaty i funduszów edukacyjnych w Polsce*, p. 40.

⁹² Полное собрание законов Российской империи, т. XXVII, p. 526—528.

⁹³ M. Baliński, *Давна Akademia Wileńska*, т. II, СПб., 1862, p. 559—598.

⁹⁴ Полное собрание законов Российской империи, т. XXVIII, p. 479—489.

⁹⁵ Ten pat, p. 483—484.

⁹⁶ 1804 m. nuostatų mokslo planai gimnazijoms ir apskrities mokykloms.

akušerija, chirurgija, vakcinos pagrindai, veterinarijos dalykai, mechanika, architektūros pagrindai ir kt. Kai kurie žemės ūkio dalykai ir amatai buvo įtraukti ir į papaginių mokyklų mokymo kursą. Šiems taikomieji dalykams buvo skiriama iki dvidešimties valandų per savaitę. Aišku, kad įtraukimas tiek daug mokomųjų dalykų negalėjo duoti gerų rezultatų. Mokyklų laikytojui buvo suteikta teisė keturklasėse apskrities mokyklose mokymo laiką pratęsti iki šešerių metų, panašiai kaip Edukacinės švietimo komisijos veikimo metais. Paskutinių dviejų klasių programa buvo einama ketverius metus. Tokiu būdu mokyklos, išplėtusios einamųjų mokslų apimtį ir prailginusios mokymo laiką, priartėjo prie gimnazijų ir paruošdavo mokinius stoti į Vilniaus universitetą, pvz., Simono Daukanto lankytoje keturklasėje Žemaičių Kalvarijos mokykloje, veikusioje apskrities mokyklų teisėmis, mokslas truko šešerius metus⁹⁷, panašią mokyklą Naugarduke baigė ir įstojo į Vilniaus universitetą įžymus rašytojas Adomas Mickevičius. Tai ir paaiškina mums spartų tais laikais Vilniaus universiteto studentų skaičiaus augimą: 1803 m. mokėsi 314 studentų, 1826 m. 940 tikrųjų studentų, o teisę klausyti paskaitas gavo dar 103 žmonės, akušerijos mokyklą lankė 40 mokinių, į atskirą knygą įrašyti 66, kurių tarpe yra veterinarijos mokyklos mokiniai, iš viso buvo 1149 universiteto klausytojai⁹⁸, o 1829 m. jau buvo 1066 tikrieji studentai⁹⁹. Vien iš Vilniaus mokslo apygardos gimnazijų abiturientų negalėjo susidaryti toks studentų skaičius. Juk, baigę mokyklą, ne visi stodavo į Vilniaus universitetą. Reikėtų priminti ir tai, jog galimybė patekti į universitetą, baigus apskrities mokyklą, pritraukdavo į mokyklas vaikus iš privilegijuotų luomų. Tai buvo naudinga mokyklų laikytojams-bažnytininkams. Išėję daugiausia iš privilegijuotų luomų, jie stengėsi patarnauti savo luomui ir išlaikomas mokyklas paversti aukštesnio tipo mokymo įstaigomis bei pritraukti į jas šlėktų vaikus. Bet pažangi dvasia, vyravusi Vilniaus universitete, reikalavo sudaryti sąlygas šiose mokymo įstaigose mokyti ir valstiečių vaikams.

Mokomųjų dalykų gausumas būtinai turėjo privesti prie jų specializacijos. To paties reikalavo racionaliais pagrindais pertvarkomas stambus feodalinis ūkis. Šie reikalavimai buvo išspręsti 1805 m. ir 1807 m. nuostatais.

1805 m. buvo patvirtinti Volynės gimnazijos nuostatai¹⁰⁰. Pagal juos mokomųjų dalykų skaičius buvo dar labiau išplėstas, bet taikomieji dalykai palikti neprivalomais visiems gimnazijos mokiniams. Pagal šiuos nuostatus prie gimnazijų turėjo būti steigiamos specialios mokyklos ruošti papaginių mokyklų mokytojams. Tokios pat mokyklos turėjo

⁹⁷ A. Janulaitis, Simanas Daukantas. Jo gyvenimas, darbai ir vargai (1793—1864). Atspaudas iš „Lietuvių tautos“, Vilnius, 1913, p. 12.

⁹⁸ CVIA, f. 721, apr. 1, b. 307.

⁹⁹ L. Vladimirovas, K. Jablonskis, J. Jurginis, J. Bulavas, Vilniaus universitetas, Vilnius, 1956, p. 66.

¹⁰⁰ Wybór tekstów źródłowych z historii Polski w latach 1795—1864, Warszawa, 1956, p. 111—113.

būti steigiamos matininkams¹⁰¹, statybininkams paruošti, taip pat asmenims, norintiems išklaudyti praktinės mechanikos, žemdirbystės, sodininkystės, chirurgijos, akušerijos bei gyvulių gydymo kursą. Mergaitėms turėjo būti steigiamos specialios namų ruošos mokyklos.

1807 m. buvo išleisti specialūs nuostatai matininkų mokyklai prie Volynės gimnazijos. Tai buvo pirmoji panašaus pobūdžio mokykla. Mokslas joje truko 3 metus. Mokytis galėjo 36 mokiniai, kurių kiekvieno išlaikymui buvo skiriama po 150 rb. metams. Ši mokykla turėjo paruošti Volynės, Vilniaus, Kijevo, Podolės ir Minsko gubernijoms po matininką apskričiai. Joje buvo mokoma geometrijos ir trigonometrijos, algebros, matininkystės praktiškai, piešimo, rusų ir lenkų kalbų¹⁰².

Visos šios „mokyklos“, pagal nuostatus, sudarė sąlygas, remiantis bendruoju mokslu, specializuotis vienoje kurioje ar keliose mokslo šakoje. Tuo būdu buvo sumažintas bendras moksleivių apkrovimas, nes nebereikėdavo gimnazijoje mokytis visų taikomųjų dalykų. Išklause gimnazijoje chirurgijos, akušerijos, gyvulių gydymo, praktinės matininkystės kursus ir išlaikę atitinkamus egzaminus, mokiniai gaudavo iš direktoriaus pažymėjimą, o po to Vilniaus universitetas išduodavo atestatą, kuris suteikdavo teisę dirbti pagal specialybę visoje Rusijos imperijoje. Išklause žemdirbystės bei sodininkystės kursus ir išlaikę atitinkamus egzaminus, gaudavo tik mokyklos baigimo pažymėjimą¹⁰³. Norint patraukti mokinius, kad lankytų ypač reikalingų profesijų specialiąsias mokyklas, buvo skiriamos stipendijos; buvo įsteigtas ir konviktas, lankantiems prie gimnazijos įsteigtą parapinių mokyklų mokytojams ruošti mokyklą¹⁰⁴. Šie nuostatai turėjo būti pritaikyti ir kitoms Vilniaus mokslo apygardos mokykloms. Prie Vilniaus gubernijos gimnazijų tokios mokyklos nebuvo steigiamos, nes panašios veikė prie Vilniaus universiteto. Čia taikomieji dalykai ir toliau buvo mokomi ne specialiose prie gimnazijų įsteigtose mokyklose, o specialiose papildomose pamokose ar klasėse.

1807 m. buvo paskelbti „Nuostatai Volynės, Podolės, Kijevo gubernijų parapišioms mokykloms“¹⁰⁵. Šie nuostatai apima visas gyvenimo sritis; liečia tiek berniukus, tiek ir mergaites ir skirti bajorų ir amatininkų vaikams. Mergaitės turėjo mokytis atskirose mokyklose. Pagal nuostatus, visi mokomieji dalykai buvo suskirstyti į dvi grupes¹⁰⁶: 1) pradiniai mokslai, sudarantieji atramą kitiems mokslams, 2) specialieji mokslai, liečiantys ūkinius poreikius. Toks grupavimas rodo, kokią reikšmę tais laikais turėjo specialusis mokymas. Bendrieji dalykai sudarė tik atramą specialiesiems. Mokymo sistemos vientisumas siejo šią žemesnio tipo mokyklą su aukštesnėmis. Specialųjį mokymą parapišiose mokyklose sudarė praktinė

¹⁰¹ Полное собрание законов Российской империи, т. XXIX, р. 1224—1226.

¹⁰² Ten pat.

¹⁰³ 1805 m. Volynės gimnazijos nuostatų § 16.

¹⁰⁴ Полное собрание законов Российской империи, т. XXIX, р. 1137—1140.

¹⁰⁵ Ten pat.

¹⁰⁶ Nuostatų IV skyrius, § 1.

mechanika, kraštotyra, gamtos mokslas, kuris lietė naminius paukščius, gyvulus, bites ir kenksmingus žvėris, sodininkystė bei žemdirbystė¹⁰⁷. Net poilsio dienomis, be pamokų kartojimo, turėjo būti dirbami sodininkystės bei žemdirbystės darbai mokomajame lauke. Moksleiviai būdavo su pažindinami su malūnu ir jo ūkiu, gaisrų gesinimu, apalpusių gaivinimu. Laikantis 1807 m. nuostatų¹⁰⁸, Joniškėlio mokykloje, be bendrojo lavinimo dalykų, specialųjį mokymą sudarė gyvulininkystė, augalininkystė, žemdirbystė ir tręšimo mokslas. Tai turėjo būti susieta su pratybomis mokyklai priskirtame 3 ha sodybiniame sklype. Šioje mokykloje į matematikos kursą įėjo skaičiavimas sveikais skaičiais ir trupmenomis, paprastosiomis ir dešimtainėmis, triskaitė ir proporcingos dalybos taisyklė, skaičių kėlimas kvadratu ir kubu, šaknies traukimas, kaimo statybos pagrindai, žemės ūkio sąskaityba ir specialiai buvo mokoma su matavimu susijusios geometrijos, braižybos ir matavimo praktikos. Mokyklai priskirtame mokomajame sklype mokiniai atlikdavo „ekonomines pratybas“, t. y. matavimo ir sąskaitybos praktiką¹⁰⁹.

Pagal tuo metu Vilniaus mokslo apygardoje plintantį Lankasterio metodą¹¹⁰, mokiniai buvo suskirstyti nedidelėmis grupėmis, kurioms praktikos užsiėmimuose vadovavo pažangesni mokiniai. Daug metų Joniškėlio mokykloje dirbusio mokytojo J. Radavičiaus pastangomis praktikos metu ūkyje buvo išvesti keliai, užsodintos alėjos, užveisti sodai, gėlynai¹¹¹. Šioje mokykloje mokslas truko ketverius metus. Kadangi rusų ir lenkų kalbos joje buvo mokomos kaip dalykai, tai, reikia manyti, kad pats mokymas vyko lietuvių kalba. Net mokinių pavardės surašytos lietuviškai. Vilniaus universiteto reikalavimu, šios mokyklos mokytojai Juozas Blusys ir Ignas Radavičius turėjo mokėti lietuviškai¹¹². Mokytojas J. Blusys kurį laiką buvo vertėju. Mokslo plano apimtis ir programa buvo labai plati ketverių metų žemesniajai mokyklai. 1807 m. nuostatų, skirtų Vilniaus mokslo apygardos pietų—vakarų gubernijoms, taikymas Joniškėlio mokyklai buvo neatsitiktinis. Caro patvirtintuose nuostatuose įsakmiai nurodoma: „Pageidaujama, kad šiais nuostatais būtų sekama ir kitose Vilniaus universiteto apygardos gubernijose“¹¹³, todėl universitetas turėjo juos taikyti savo mokyklose.

1807 m. nuostatuose reikalaujamas darbinis mokymas lietė ir šlėktos šeimų mergaites. Jos, be skaitymo, rašymo, skaičiavimo, moralės ir katekizmo, turėjo būti specialiai mokomos praktinių gyvenimo įgūdžių: verpti abiem rankomis, siūti, skalbinius skalbti, valgius gaminti, auginti įvairias daržoves, prižiūrėti paukščius ir kitus gyvulus, tvarkyti pienininkys-

¹⁰⁷ Nuostatų V skyrius, § 3, 11.

¹⁰⁸ „Mūsų senovė“, t. II, Nr. 3 (8), p. 524.

¹⁰⁹ Ten pat.

¹¹⁰ LTSR MA Istorijos ir teisės institutas, Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. I, Vilnius, p. 527; MA Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius, b. 4/228, Nr. 25, p. 12—13.

¹¹¹ Виленский календарь на 1903 г.

¹¹² VVU Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius, f. Kc 636; MA Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius, A 8048.

¹¹³ Nuostatų I skyrius, § 3.

tės ūkį. Bet parapines mokyklas lankė tik neturtingų šlėktų vaikai, todėl specialiosios žinios buvo jiems naudingos. Turtingieji šlėktos samdė savo vaikams guvernantes, namų mokytojus, todėl jie nebuvo suinteresuoti nurodytomis mokyklomis. Bet 1807 m. nuostatais vis dėlto buvo įvedamas tarsi privalomasis mokymas ir amatininkų, ir šlėktų vaikams. Amatininkui numatyta pusės rugių karčio¹¹⁴ bauda, jei neleistų savo sveiko 6—8 metų sūnaus į netoliese esančią parapinę mokyklą. Šlėktos, valdantieji žemę, buvo baudžiami vieno rugių karčio bauda už vaiko neleidimą į mokyklą. Nuo baudos buvo atleidžiami tik tada, kai mokykla būdavo už 40 varstų nuo gyvenamosios vietos¹¹⁵.

Priešingai įsigalėjusioms Vilniaus mokslo apygardoje tradicijoms 1807 m. nuostatai skirti privilegijuotiems luomams: šlėktos ir amatininkų vaikams. Juose daromos kai kurios nuolaidos ir valstiečių vaikams. Vienoje pastraipoje nurodoma: „Nedraudžiama valstiečių sūnums žiemos metu mokytis mokslų, mokomų parapinėse mokyklose“. Šios nuolaidos labai ribotos ir nesiderino su principais, kuriais vadovavosi Vilniaus universitetas savo apygardos mokyklose.

Vilniaus universiteto tvarkomose mokyklose nebuvo, kaip jau minėta, jokių varžymų ar apribojimų valstiečių vaikams. Mokyklos, ypač parapinės, buvo prieinamos visų luomų vaikams. Vilniaus universiteto mokyklų vizitatorius savo akte nurodo, jog Joniškėlio mokyklą lanko parapijiečių vaikai, be jokio luomų skirtumo. Jis net pažymi, kad kartais šią mokyklą lanko pernelyg mažai vaikų. Aišku, kad tokia mokyklos demokratizacija negalėjo patikti lenkų feodalams. Jie bandė mokyklą priskirti grynai privilegijuotiems luomams. Universitetas, ypač kai jam vadovavo J. Sniadeckis, buvo tam griežtai priešingas. Bet lenkų feodalų atstovui Tadi Čackiui, kuris tvarkė pietinių Vilniaus mokslų apygardos gubernijų mokyklas, pavyko pratempti šiuos nuostatus. Jis buvo juos anksčiau paruošęs, bet tik 1807 m., pavaduodamas Vilniaus mokslų apygardos globėją, per švietimo ministrą pateikė carui patvirtinti. Šiais nuostatais trys pietinės gubernijos buvo išskirtos iš universiteto globos. Net Vilniaus universitetas, kaip minėta, buvo įpareigotas nuostatų dvasią taikyti visose likusiose mokyklose. Bet, nepaisant šio nurodymo, Vilniaus mokslo apygardos kitų gubernijų mokyklose šie nuostatai, ypač apie luominius apribojimus, nebuvo taikomi.

Be bendrojo mokslo, valstiečių vaikams, pagal 1807 m. nuostatus, buvo įvestas ir specialusis darbinis mokymas, kuris jiems buvo privalomas. Nuostatuose reikalaujama praktiškai apmokyti parapinėse mokyklose valstiečių vaikus, įskiepyti jiems darbo įgūdžius. „Laisvu nuo darbo laiku, valstiečių vaikai turi būti mokomi medžių persodinimo ir skiepijimo, gerų žemės ūkio padargų pagaminimo, greitosios pagalbos suteikimo sergančiam gyvuliui, o dukterys — pratinamos prie namų ūkio“¹¹⁶.

¹¹⁴ Kartis lygus 32 gorčiams.

¹¹⁵ Nuostatų II skyrius, § 10, 11.

¹¹⁶ Nuostatų II skyrius, § 7.

Nuostatuose nurodoma, kaip specialusis valstiečių vaikų mokymas turi vykti praktikoje. „Po kalėdų šešias savaites keturis kartus per savaitę valstiečių berniukams, dešimties metų amžiaus, rodomi žemės ūkio padargai ir paaiškinama, kaip juos sustatyti, pataisyti bei vartoti. Pavasarį, rudenį ir liepos mėnesį jiems rodomi medžių persodinimo ir skiepijimo būdai...“¹¹⁷. Apie valstiečių mergaičių darbinį mokymą pažymi: „Šventadieniais, laisvomis nuo ūkio darbų dienomis, kada nustato vietas vyriausybė, jos mokomos verpti abiem rankom“, pienininkystės ir kaip elgtis su ūkio reikmenimis...“¹¹⁸.

Idėjos, išreikštos 1807 m. nuostatuose parapinėms mokykloms apie specialųjį darbinį mokymą, jau buvo ir prieš tai įgyvendinamos Vilniaus universiteto mokyklose. Tai Edukacinės komisijos laikotarpio tradicijų tęsimas. Bet jos čia reglamentuotos ir modifikuotos, atsižvelgiant į vietos sąlygas. Jei pradinis ir specialusis mokymas, pagal nuostatus, valstiečių vaikams tik leidžiamas, tai ūkinių darbo įgūdžių skiepijimas yra privalomas, nes tai buvo klausimai, susiję su praktiniu besivystančio žemės ūkio ir pramonės poreikių tenkinimu, su atitinkamų žinių ir praktinio mokėjimo įdiegimu.

Slėktos vaikai pagilindavo šiose mokyklose įgytas žinias, atlikdami tam tikrą gamybinę praktiką dvaruose. Paskui daugelis jų tarnavo ūkvedžiais savo turtingųjų giminaičių dvaruose, mergaitės — namų šeimininkėmis, namų mokytojomis, guvernantėmis. Ir valstiečių-baudžiauninkų vaikai pritaikydavo mokykloje įgytas žinias ir praktinius įgūdžius, tarnaudami dvaruose ar keldami savo ūkyje žemės ūkio kultūrą bei namų amatus. Tai buvo svarbu, nes, pavyzdžiui, audimo manufaktūros, dažniausiai atiduodavo siūlus verpti į namus ir paskui surinkdavo ir supirkdavo juos arba audinius bei kitokius namų pramonės gaminius iš valstiečių¹¹⁹. Daugelyje dvarų valstiečiai turėjo duoti tam tikrą verpalų ir audinių kiekį¹²⁰. Buvo labai žiūrima pristatomų gaminių kokybės, pvz., siūlų sruoga turėjo pralįsti pro sutuoktuvinį žiedą ar pirštelį¹²¹. Nemažiau svarbus buvo techninių kultūrų įdiegimas žemdirbystėje ir tinkamas jų paruošimas, pirminis apdirbimas. Didelę reikšmę turėjo tam tikrų mokyklėlių, kursų organizavimas dvaruose. Tai buvo ypač svarbu besivystančiai techninių kultūrų apdirbimo pramonei. Antai naujai Lietuvoje besivystančiai cukraus iš cukrinių runkelių gamybai reikšmingi buvo Vilniaus universiteto auklėtinio Karolio Špokausko Vieškų dvare prie cukraus gamyklos organizuoti cukraus gamintojų kursai¹²². Todėl specialusis mokymas bendrojo lavinimo mokyklose ir bendrojo lavinimo daly-

¹¹⁷ Nuostatų VI skyrius, § 3.

¹¹⁸ Nuostatų VIII skyrius, § 2.

¹¹⁹ Elvyra Dulaitienė (Glemžaitė), Kupiškėnų senovė, Vilnius, 1958, p. 42.

¹²⁰ Riomerio dvaro lažiniai valstiečiai turėjo pristatyti po 3 masto ilgio 40 posmų. posme po 20 siūlų sruogas iš dvaro linų, žr. LTSR MA Istorijos ir teisės institutas, Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. I, Vilnius, 1955, p. 368.

¹²¹ P. Ruseckas, Baudžiava, Kaunas, 1936, p. 127. 317, Elvyra Dulaitienė (Glemžaitė), Kupiškėnų senovė, Vilnius, 1958, p. 42.

¹²² LTSR MA Istorijos institutas, Lietuvos TSR istorija, t. I, Vilnius, 1957, p. 400.

kų fraktavimas kaip atraminių tokiam mokymui turėjo didelę reikšmę žemės ūkiui kelti ir pramonei vystyti.

Toliau vystantis manufaktūroms, panašiai kaip ir Latvijoje, amatininkiškasis darbas susiskirstė į paskiras operacijas. Tuo būdu visas gamybos procesas buvo suvedamas į kiekvienam asmeniui prieinamas paprastas manipuliacijas¹²³. Tai leido dalį apmokytų, kvalifikuotų darbininkų pakeisti pigiais, nekvalifikuotais. Iš vienos pusės, atpigo darbininkų darbas, atkrito apmokymo išlaidos, o iš kitos pusės, dėl kvalifikuotų darbininkų atliekamų suprastintų gamybinių operacijų, galima buvo jiems sumažinti darbo užmokestį¹²⁴. Dar labiau pakeitė darbininkų sudėtį „laisvieji žemdirbiai“, „laisvieji žmonės“, kurie atsirado po 1803 m. reglamentacijos, ir laipsniškas įdiegimas į gamybą mašininės industrijos, nors daugelis baudžiavininkų ir nepripažino savo manufaktūrose naujovių. Daugelis baudžiavinių manufaktūrų, neišlaikydamos konkurencijos, žlugo, ir baudžiavinių feodalų suinteresuotumas specialiuoju mokymu ėmė mažėti. Tai atsiliepė specialiųjų mokyklų, taip pat ir Vilniaus universiteto darbui. Sumažėjo susidomėjimas taikomųjų dalykų mokymu bendrojo lavinimo mokyklose. Pradėjo plaukti skundai dėl mokymo perkrovimo. Joniškėlio mokyklos vedėjas 1814 m. ataskaitoje skundėsi, jog mokinių tėvai nepatenkinti mokymo perkrovimu taikomaisiais dalykais¹²⁵. Tokių skundų pateko į Liaudies švietimo ir dvasinių reikalų ministeriją.

Pats Vilniaus mokslo apygardos kuratorius A. Čartoriskis, kuris iš pradžių rėmė bei skatino specialiojo mokymo praktinį pobūdį ir darbinį apmokymą, ėmė vis labiau pasiduoti priešingai nuotaikai ir reikalauti iš universiteto sumažinti dėstomųjų dalykų skaičių ir panaikinti taikomuosius mokslus. Jis ėmė kartoti nusistačiusiųjų prieš specialųjį mokymą ir reikalaujančiųjų grįžti prie siauro dogmatinio mokymo tvirtinimą, jog daugiadalykiškumas, programų platumas ir trumpas mokymosi laikotarpis trukdąs įsisavinti mokomąją medžiagą¹²⁶. 1820 m. jis pareiškė: „Niekas taip neišvysto tingumo ir paviršutiniškumo, kaip techniškieji apibrėžimai, išsireiškimai ir bendri tvirtinimai, kurie neįtvirtinami sąmonėje ilgai truncančiu dalyko mokymusi ir nesiremia detaliu pažinimu. Jaunuolis, prikimšęs jų galvą ir nemokėdamas pritaikyti gyvenime, nenoromis susižavi paviršutiniškumu, puikavimusi“¹²⁷. Čia keliamos daugiadalykiško mokymo neigiamosios pusės, bet nekeliamas reikalas pašalinti trukdančius specialiajam darbiniam paruošimui pradinio bendrojo mokymo bazėje faktorius ir sudaryti sąlygas teisingam jo vyksmui. Žinoma, taikomieji dalykai negalėjo visiškai atlikti specialiojo mokymo uždavinių, bet vis dėlto įnešdavo į mokymą darbinio auklėjimo elementų, supažindindavo su naujovėmis tiek žemės ūkiu, tiek pramonės

¹²³ АН Латвийской ССР, История Латвийской ССР, Рига, 1952, p. 425.

¹²⁴ Ten pat.

¹²⁵ Joniškėlio mokyklos steigimo dokumentas, „Mūsų senovė“, t. II, Nr. 3, p. 522.

¹²⁶ Z m i g r o d z k i, Zasady pedagogiczne ks. Adama Czartoryskiego, „Przewodnik Naukowy i Literacki“, t. XIII, 1885.

¹²⁷ Ten pat.

gamyboje, įdiegdavo naujus darbo įgūdžius, jungiančius mokyklą su gyvenimu. Reikia nepamiršti, kad mokyklų supasaulietinimas dar nebuvo visiškai baigtas, dėstomuosiuose dalykuose, mokymo metoduose buvo daug viduramžiškų bruožų, daugelyje mokyklų dar nebuvo pakankamo praktiško pagrindo specialiajam mokymui. Dvasiškija, kaip mokyklų laikytoja, kiek galedama sabotavo naują mokymo kryptį. Vėl bejsigalį jėzuitai iš viso nesiskaitė su Vilniaus universiteto nurodymais ir išsiskyrė iš apygardos mokyklinės sistemos.

Liaudies švietimo ir dvasinių reikalų ministerija atkreipė dėmesį į nepasitenkinimą daugiadalykišku mokymu. Pasidavusi jėzuitų kurstymui, ministerija pirmiausia ėmė pulti universitetą. 1819 m. ji pripažino, jog būtinais reikia pašalinti iš gimnazijų kurso technologijos pagrindus ir politinės ekonomijos pradus, o 1824 m.— teisės bei politinius mokslus¹²⁸. 1828 m. iš apskričių ir parapinių mokyklų turėjo būti pašalinti visi specialiojo mokymo dalykai. Tačiau šie nurodymai nebuvo įvykdyti. Nebuvo taikomas ir 1827 m. caro reskriptas, kuriuo uždrausta į aukštąsias mokymo įstaigas ir gimnazijas priimti baudžiauninkus bei dvarų žmones. Jie, esą, išėję pradinį mokslą pas dvarininką ar tėvus, patenka į mokyklą dažniausiai su blogais įpročiais ir užkrečia jais savo klasės draugus, o ir patys pripranta prie gyvenimo sąlygų ir mintijimo būdo, neatitinkančio jų būviui,— pasiduoda kenksmingoms svajonėms ir žemoms aistroms¹²⁹. Tik nuslopinus Lietuvos—Lenkijos 1830—1831 m. sukilimą, apygardos mokykloms buvo pritaikyti 1828 m. nuostatų reakciniai straipsniai. Iš mokyklų mokymo programų buvo išbraukti visi dalykai, išėiną už bendrojo lavinimo ribų. Net iš turinčios žemės ūkio mokyklos pobūdį su teoriniu paruošimu ir praktiniais užsiėmimais Joniškėlio mokyklos mokymo plano buvo išbraukti visi specialieji dalykai, ir ji virto paprasta parapine su labai ribotu mokymo kursu mokykla¹³⁰.

Nuslopinus 1830—1831 m. sukilimą, imta palaipsniui naikinti Vilniaus mokslo apygardą ir mokymo įstaigas pervesti naujai įsteigtai Baltarusijos mokslo apygardai. 1832 m. buvo uždarytas Vilniaus universitetas su visomis prie jo veikusiomis specialiosiomis mokymo įstaigomis¹³¹. Didelis trūkumas gydytojų, ypač siaučiant tais metais šalyje choleros epidemijai, neleido uždaryti išgarsėjusį savo aukštu mokslo lygiu ir gerais specialistais Medicinos fakultetą. Todėl caro įsakymu medicinos ir teologijos fakultetai buvo perduoti Vidaus reikalų ministerijai perorganizuoti juos į Vilniaus Medicinos-chirurgijos ir Dvasinę akademijas.

1832 m. buvo paskelbti Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademijos nuostatai¹³². Akademijoje turėjo būti ruošiami:

¹²⁸ Виленский календарь на 1904 г.

¹²⁹ Полное собрание законов Российской империи, с. 2, т. II, № 1308 от 19.8.1827.

¹³⁰ Виленский календарь на 1904 г.

¹³¹ LTSR MA Istorijos ir teisės institutas, Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. I, Vilnius, 1955, p. 527.

¹³² Полное собрание законов Российской империи, с. 2, т. VII, № 5584: 1832 m. gruodžio mėn. Lenkijos vietininkui buvo pasiūlyta, remiantis Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademijos nuostatais, įsteigti tokią pat akademiją Varšuvoje.

1. Medicinos gydytojai. Jiems mokslas trukdavo penkerius metus ir buvo priimami tik baigę gimnaziją ir išlaikę iš gimnazijos kurso egzaminus.

2. Veterinarijos gydytojai I ir II laipsnio. Pirmojo laipsnio gydytojais galėjo būti tik baigę visą gimnaziją; mokslas trukdavo ketverius metus; šiai grupei buvo skirta 10 stipendijų. Antrojo laipsnio veterinarijos technikai turėjo pristatyti įrodymą, jog moka laisvai skaityti bei rašyti rusiškai ir keturis aritmetikos veiksmus. Mokslas trukdavo trejus metus. Šiai grupei buvo skiriama 20 stipendijų.

3. Provizoriai ir provizoriaus padėjėjai. Jais buvo priimami išdirbę vaistinėje ne mažiau kaip trejus metus, moką neblogai rusų bei lotynų kalbas ir turį žinių, tolygių dėstomų apskrities mokykloje. Mokymas trukdavo trejus metus.

4. Akušerėmis. priimdavo tik mergaites, kurioms mokslas trukdavo trejus metus.

Bendras studentų skaičius turėjo būti 200, kurie buvo skirstomi į valdžios išlaikomus, pensione gyvenančius ir laisvuosius klausytojus. Studentais buvo priimami ne jaunesni kaip 17 metų iš luomų, turinčių teisę tarnauti mokslo tarnyboje ir pristatę mokslo baigimo, kilmės ir elgesio pažymėjimus. Nuo 1833 m. visi stojantieji į bet kurią mokyklą iš buvusių Lietuvos—Lenkijos žemių turėjo pristatyti iš vietinių valdžios organų pažymėjimą, jog nedalyvavę sukilime. Buvusio universiteto materialinė bazė sudarė sąlygas įrengti akademijai geras pagalbines mokymo įstaigas, kabinetus, laboratorijas, vaistinę, klinikines bazes miesto ligoninėse. Buvo įrengta ir kalvė.

Dvasinė akademija buvo sudaryta iš universiteto teologijos fakulteto, vyriausiosios kunigų seminarijos, Vilniaus vyskupijos seminarijos. Prie akademijos buvo įsteigtas skyrius armėnų katalikų dvasiškiams ruošti. Valstybės lėšomis buvo išlaikoma 40 studentų¹³³.

Atslūgus sukilimo malšinimo represijoms, 1834 m. šviesesnieji žmonės pateikė per savo delegatus vyriausybės atstovams prašymą — įsteigti prie akademijų matematikos, teisės ir literatūros mokslų katedras vidurinių mokyklų mokytojams ruošti¹³⁴. Tuo norėta atgaivinti universitetą. Atmetus prašymą, šis klausimas iki XIX a. vidurio nebuvo keliamas. Priešingai, vietinė carinė administracija ir pravoslavų eparchija kartkartėmis kėlė klausimą įsteigti krašte pravoslavų dvasinę akademiją ar universitetą pravoslavavimo ir rusinimo tikslais¹³⁵.

Remiantis Medicinos-chirurgijos akademijos mokslo baze ir mokslo personalu, 1837 m. buvo numatyta steigti Vilniuje specialią felčerių mokyklą su

¹³³ Полное собрание законов Российской империи. с. 2, т. VII, № 6296.

¹³⁴ Litwin, Litwa przed rokiem 1863, Lwów, 1888, p. 19.

¹³⁵ Белоруссия и Литва, СПб., 1890, р. 375, прил. 81—82, р. 148; Городец кий, Полувековой юбилей воссоединения западно-русских униатов с православною церковью, «Исторический вестник», март 1889 г., р. 693—700; «Новое время» от 22 мая 1889 г., № 4751, от 9 июля 1889 г., № 4768, от 15 июля 1889 г., № 4804 и от 19 июля 1889 г., № 4808; «Виленский вестник» от 25 ноября 1889 г., № 255; «Гражданин» от 25 октября 1889 г., № 296.

50 mokinių kontingentu. Mokiniai turėjo būti priimti iš Vilniaus, Mogiliovo, Minsko, Gardino, Kuršo, Volynės, Podolės gubernijų ir Balstogės bei Besarabijos sričių. 40 moksleivių turėjo būti išlaikomi valstybės, 10 — gubernijų lėšomis. Iš pradžių buvo numatyta šiai specialiai mokyklai pastatyti pastatą. Buvo sudaryta 88 000 rublių sąmata. Bet vėliau nuo šio projekto atsisakyta ir mokyklai numatyta pritaikyti buvusios vargonininkų mokyklos patalpas¹³⁶. Ruošiantis steigti šią mokyklą, 1840 m. Vilniaus ir Maskvos Medicinos-chirurgijos akademijos buvo pervestos iš Vidaus reikalų į Švietimo ministerijos žinybą¹³⁷. Įsakyme nurodyta, jog Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademija bus perorganizuota į Vladimiro vardo universiteto Medicinos fakultetą ir, užbaigus statomus Kijeve universiteto rūmus, perkelta į Kijevą¹³⁸. Jau 1840 m. studentai nebuvo priimami į pirmuosius kursus. 1841 m. gruodžio 30 d. buvo pakeistas Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademijos perorganizavimo bei perkėlimo į Kijevą klausimas ir nutarta nuo 1842 m. rugpiūčio 1 d. akademiją visai uždaryti¹³⁹. Tais pačiais metais buvo pakeistas nutarimas steigti Vilniuje specialią felčerių mokyklą¹⁴⁰. Tuo būdu buvo nutrauktas taip reikalingų kraštui medicinos darbuotojų paruošimas.

Dvasinė akademija, kuri neturėjo didelės įtakos krašto gyvenimui, buvo perkelta į Petrapilį.

Carinės vyriausybės nurodymu Baltarusijos mokslo apygardos globėjas Kartaševskis ir jo įpėdinis Gruberis uždarė daug gimnazijų, apskričių bei parapinių mokyklų ir ta dingstimi, kad jos buvo išlaikomos katalikų bažnytinių organizacijų. Buvo stengiamasi, kad švietimas pasilikų pradinėje vystymosi stadijoje. Todėl Baltarusijos mokslo apygardos globėjui ir jo padėjėjui 1836 m. buvo nurodyta, kad turi gyventi Vilniuje¹⁴¹. Švietimo ministerija, perėmusi 1840 m. abi akademijas, pavedė jas Vilniuje gyvenančio Baltarusijos mokslo apygardos globėjo žiniai ir priežiūrai. Už priežiūrą globėjui Gruberiui turėjo būti mokamas akademijos prezidento atlyginimas¹⁴².

Mokyklų vientisumo panaikinimas, 1828 m. nuostatais įvesta luominė mokyklų sistema, universiteto bei mokyklų uždarymas ir jų vietoje pravoslavijos židinių steigimas padarė tolesniam Lietuvos švietimo vystymuisi nepataisomą žalą. Tai ypač lietė specialųjį mokymą, nes 1828 m. nuostatais numatytos priemonės plėsti jį nebuvo taikomos Lietuvoje. Specialistų trūkumas kuriam laikui paralyžiavo Lietuvos ūkio vystymąsi,

¹³⁶ Полное собрание законов Российской империи, с. 2, т. XII, № 10292.

¹³⁷ Ten pat, т. XV, № 13420 от 27.4.1840.

¹³⁸ Ten pat, № 13423 от 29.4.1840.

¹³⁹ LTSR MA Istorijos ir teisės institutas, Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. I, Vilnius, 1955, p. 527.

¹⁴⁰ Полное собрание законов Российской империи, с. 2, т. XVII, № 15246.

¹⁴¹ Ten pat, т. XI, № 4955 от 3.8.1836; Vitebske pasiliko Baltarusijos mokslo apygardos globėjo taryba iš jo padėjėjo, valdinių mokyklų inspektoriaus ir dviejų gimnazijų direktorių.

¹⁴² Полное собрание законов Российской империи, с. 2, т. XV, № 13763 от 7.9.1840.

kol vėl imta kviesti specialistus iš svetur. Tai, žinoma, lėtino iki XIX a. šešiasdešimtųjų metų kapitalizmo vystymąsi Lietuvoje. Bet vis dėlto krašto gamybinės jėgos augo ir vystėsi, pramonė vis labiau skyrėsi nuo žemės ūkio. Nesant aukštosios mokymo įstaigos, sustiprėjo vidurinis ir žemesnysis specialusis mokymas, kuris vyko trimis kryptimis:

1. Buvo steigiamos specialiosios siauro profilio žemės ūkio mokymo įstaigos ir įvairūs kursai, ruošiant specialistus žemės ūkiui ir diegiant bei skleidžiant žemės ūkio mokslo laimėjimus bei darbo įgūdžius.

2. Vystant profesinį mokymą, buvo plečiamas specialusis mokymas kursuose ir specialiosiose mokymo įstaigose.

3. Buvo plečiamas specialusis rankų darbo ir amatų mokymas žemesnėse bendrojo lavinimo mokyklose ir specialiose amatų bei rankų darbo mokymo įstaigose.

Tokiu būdu specialusis mokymas toliau vystėsi diferencijuotai.

Iteikta
1961 m. gruodžio mėn.

ŠALTINIAI

1. Lietuvos TSR CVIA, f. 567, b. 317, 1009, 1156, 1306, 1578, 1580, 1765, 1798; f. 721, b.82, 86, 121, 124, 307, 308, 421, 463, 641, 732, 734, 754, 946—954.
2. LTSR MA Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius, A 8038, A 8048, A 8055.
3. VVU Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius, Kc 401—413, 470—477, 492—558, 559—568, 611, 629, 634, 636.

LITERATORA

1. Белецкий А. В., Исторический обзор деятельности управления Вильнюсского учебного округа (1803—1863), Вильнюс, 1903.
2. Bieniarzówna J., Korespondencja Michała Oczapowskiego. Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego, t. 1, 1957.
3. Dür Samuel, O Janie Śniadeckim, Warszawa, 1956.
4. Fierich J., Nauki rolnicze w szkołach średnich Komisji Edukacji Narodowej, Kraków, 1950.
5. Gordziakowski J., Rys historyczny rozwoju wiedzy weterynaryjnej oraz uczelni weterynaryjnych w Polsce, „Wiadomości Weterynaryjne“, 1927, Nr. 88.
6. Gamtos mokslų ir technikos istorijos komisija prie LTSR MA Prezidiumo, Iš mokslų istorijos Lietuvoje, t. I, Vilnius, 1960.
7. Kosiek Zdzisław, Nauczanie rolnictwa w Polsce na przelomie XVIII i XIX wieku, „Postępy Nauk Rolniczych“, 1961, Nr. 2.
8. LTSR MA Istorijos institutas, Lietuvos TSR istorija, t. I, Vilnius, 1957.
9. LTSR MA Istorijos ir teisės institutas, Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. I, Vilnius, 1955.
10. Leniek J., Nauka ogrodnictwa i rolnictwa w szkołach średnich za czasów Komisji Edukacyjnej, „Głos Rolniczy“, 1905, Nr. 15; 1906, Nr. 2, 3, 4, 5.
11. Łukaszewicz Józef, Historia szkół w Koronie i w Wielkiem Księstwie Litewskiem., t. 1—4, Poznań.
12. Perenc A., Czy istniała szkoła weterynaryjna w Grodnie, „Przegląd Weterynaryjny“, 1928, Nr. 7—8.
13. Полное собрание законов Российской империи, Собрание I и II.
14. Vladimirovas L., Jablonskis K., Jurginis J., Bulavas J., Vilniaus universitetas, Vilnius, 1956.

СПЕЦИАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ В ЛИТВЕ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

А. ЭНДЗИНАС

Резюме

По третьему разделу Литовско-Польского государства 1795 года основные литовские земли отошли к крепостнической России. Присоединение Литвы к всероссийскому рынку стимулировало развитие торгово-экономических отношений. Экономические связи ускорили разложение феодализма и формирование капиталистических отношений в Литве. Под влиянием развивающихся экономических отношений к концу XVIII и первой половине XIX веков в Литве все более расширяется техническая обработка сельскохозяйственного производства, связанной с прогрессом сельского хозяйства. Но развитие производства или прогресс наук, техники, сельского хозяйства, развитие транспорта и всей экономики страны все более развивает специальностные разновидности и требует соответствующей квалифицированной и подсобной ей рабочей силы, обладающей соответствующими знаниями и трудовыми навыками. Требования подсобной рабочей силы удовлетворялись крепостными крестьянами и в основном выписываемыми из-за границы дорогостоящими мастерами. Подготовка местных специалистов задерживалась. Выписанные мастера с пренебрежением относились к местным жителям, с неохотой приступали или вообще отказывались их обучать. Поэтому подготовка квалифицированной рабочей силы для развивающейся промышленности, сельского хозяйства, строения городов, водных и сухопутных путей сообщения могло происходить в учебных заведениях тремя способами:

- 1) Организации при высшем учебном заведении в Вильнюсе специальных кафедр, для подготовки специалистов;
- 2) Организации нового типа специальных учебных заведений и курсов;
- 3) Превращении общеобразовательных школ в учебные заведения с учебным планом, вмещающим прикладные предметы.

Развитию такого специального обучения способствовали унаследованные традиции школ Эдукационной комиссии, деятельность реорганизованного Вильнюсского университета с широкой сетью общеобразовательных и действующих при них специальных учебных заведений и особые условия в Виленском учебном округе. Особое внимание обращалось на привитие практических навыков по специальности. Принималось во внимание, что начальные общеобразовательные предметы составляют основу для обучения специальным предметам.

После подавления восстания в 1832 г. был закрыт Вильнюсский университет и действующие при нем специальные учебные заведения, ликвидирован Виленский учебный округ, из программы общеобразовательных школ изъяты прикладные предметы специального обучения. Реакционным школьным уставом 1828 г., который водворился в жизнь

в школах Виленской губернии после подавления восстания, вводились две школьные системы по сословному принципу. Специальное обучение по подготовке кадров на нужды края стало развиваться в трех направлениях:

1) Организуются специальные сельскохозяйственные учебные заведения, для подготовки кадров сельскому хозяйству;

2) Организуются специальные учебные заведения и курсы для профессионального обучения;

3) Специальное обучение ремеслу и ручному труду происходит в специальных учебных заведениях, классах, на спецуроках.
